

HRAD, TVRZ A ZÁMEK V ŽERANOVICÍCH

JAN ŠTĚTINA – RADIM VRLA

The Castle, Fortress, and Palace in Žeranovice

Built to the southeast of the village in the late 13th century, the castle was the earliest residence in Žeranovice. It disappeared in the mid-15th century, and the Janasurs of Strachnov replaced it with a fortress erected directly in the village around the first third of the 16th century. A rectangular palace enlarged into a five-space two-story structure in the Renaissance remained from the fortress. After the mid-17th century, a prismatic tower was built which was transformed into a staircase tower during the Baroque renovation around 1700. At that time, more wings were built resulting in an enclosed four-wing palace. At the beginning of the 1850 s, the Seilern family rebuilt the palace extensively in a Neo-Gothic style. Nonetheless, the gradually expanding structure shaped by the construction in the first third of the 16th century as well as the Renaissance and Baroque renovations has survived to the present.

Keywords: castle – fortress – palace – building development – reconstruction – prismatic tower – wing – vault – findings

Nejstarším sídlem v Žeranovicích byl hrad, vystavěný v závěru 13. století jihovýchodně od obce. Hrad zanikl v polovině 15. století a přibližně v třetině 16. století jej nahradila tvrz, zbudovaná Janasurs ze Strachnova přímo ve vsi. Z tvrže se dochoval sklep obdélného paláce, jenž byl v renesanci rozšířen do pětiprostorové, patrové podoby. Po polovině 17. století vyrostla hranolová věž, při další barokní přestavbě kolem roku 1700 změněná na schodišťovou. Tehdy vznikla i další křídla, čímž zámek dosáhl uzavřené čtyřkřídle dispozice. Počátkem 50. let 19. století přistoupili Seilernové k rozsáhlé přestavbě zámku do neogotické podoby. Postupně rostla struktura objektu, formovaná výstavbou v třetině 16. století a renesančními i barokními přestavbami, však zůstala dochována až do současnosti.

Klíčová slova: hrad – tvrz – zámek – stavební vývoj – přestavba – hranolová věž – křídlo – klenba – nálezové situace

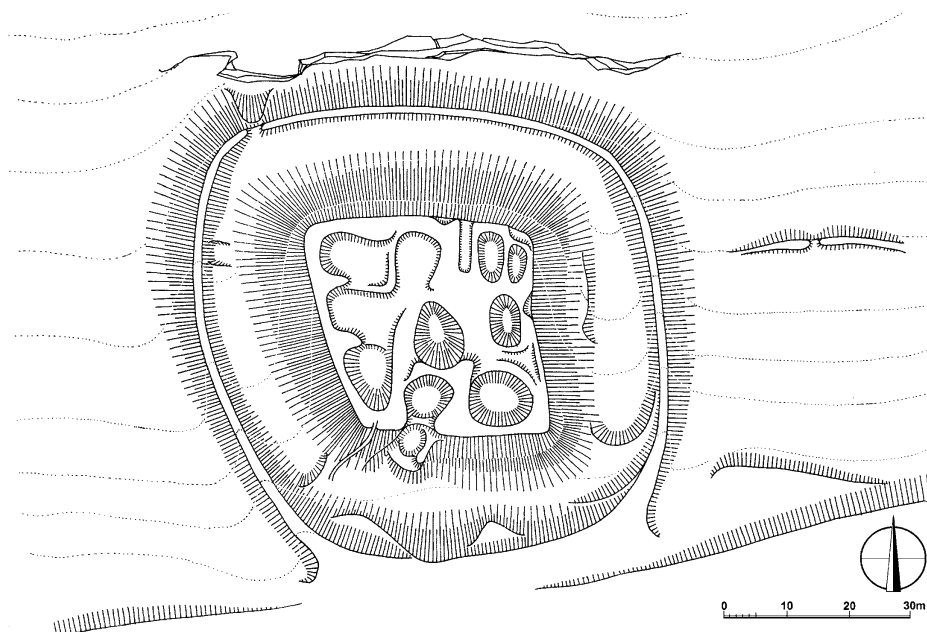
<https://doi.org/10.56112/pp.2022.2.02>

Obec Žeranovice (okres Kroměříž), situovaná asi 5 km jihovýchodně od Holešova v podhůří Hostýnsko-vsetínské hornatiny, si zachovala pozoruhodný soubor trojice časově následných šlechtických sídel. Již v závěru 13. století vznikl jihovýchodně od dnešní obce nevelký hrad, jenž přetrval až do poloviny 15. století. Přibližně v třetině 16. století byla přímo ve vsi Žeranovicích vystavěna tvrz, pozdějšími přestavbami změněná na zámek, jehož dnešní novogotická podoba ukrývá podstatné stopy několika renesančních a barokních stavebních fází (obr. 1). Zámek se nachází v severní části obce Žeranovic, na výrazném terénním stupni (236 m n. m.), jenž na jihu a západě výrazně vystupuje nad vesnickou zástavbu. Ta je od zámeckého areálu oddělena historickou, dodnes užívanou komunikací, vedoucí od Holešova a směřující dále k jihovýchodu přes Rackovou ke Zlínu. V severním předpolí zámku se nachází rovinatý terén v místě někdejšího hospodářského dvora a zámecké zahrady, východně od zámku se terénní reliéf mírně sklání do zářezu potoka Svodnice (též Žeranovky), přítěkáčícího k Žeranovicím od Horního Lapače.¹⁾

Obr. 1: Žeranovice (okres Kroměříž), zámek, celkový pohled od severozápadu (všechny snímky a kresby J. Štětina 2017–2022, není-li uvedeno jinak).

1) Poděkování za umožnění průzkumu zámku a poskytnutí plánové dokumentace náleží současnému starostovi obce Žeranovic A. Vyňuchalovi i jeho předchůdci, J. Němcovi. Za součinnost vděčím i K. Bartoškově z Městského úřadu v Holešově, jakož i D. Běhalové, H. Fojtíkové, M. Lancovi a J. Obšivačovi z NPÚ ÚOP v Kroměříži. T. Kynclovi (DendroLab Brno) děkuji za zpracování dendrochronologického průzkumu dřevěných prvků zámku a V. Říhové za diskusi o souvislostech seilernovských stavebních aktivit v polovině 19. století.

Obr. 2: Žeranovice, půdorys zříceniny hradu (kresba R. Vrla, 2018).

Obr. 3: Žeranovice, pohled na zříceniny hradu od jihu, z předpolí (foto R. Vrla, 2018).

Obr. 4: Žeranovice, hradní příkop na jižní straně, pohled od západu (foto R. Vrla, 2005).

HRAD V ŽERANOVICÍCH

Předchůdcem pozoruhodné žeranovické tvrže, jejíž konstrukce jsou dochovány ve zdivu zámku situovaného v severozápadní části zástavby obce, byl hrad,²⁾ jehož pozůstatky nalezneme v lesíku, ležícím přibližně 1,3 km jihovýchodně od centra obce (obr. 2). Staveniště tohoto sídla zaujalo konec krátkého terénního výběžku (260 m n. m.), směřujícího severně od vrcholu plochého návrší Hrádek (282 m n. m.). Na severní straně je staveniště vymezeno nízkým, ale velmi strmým svahem se skalními výchozy nad údolím s vodotečí, která je levobřežním přítokem potoku Židelná. Na východní i západní straně je zmíněné staveniště vymezeno mělkými, k severu klesajícími žlíbky.

Pozůstatky hradu jsou dochovány ve formě výrazných terénních útvarů, beze stop zdiva, budovaného na vápennou maltu. Areál je jednodílný, stopy možného předhradí, které mohlo být situováno na jižní straně, dnes nejsou patrné.³⁾ Vlastní akropole hradu má půdorysný tvar nepravidelného kosodélníku o stranách dlouhých přibližně 30–35 m a je ze všech stran obklopena přibližně 18 m širokým příkopem, který je, kromě jižní strany, provázen zevně výrazným valem (obr. 3, obr. 4). Celé staveniště k severu mírně klesá, povrch akropole je rozbrázděn množstvím prohlubní a vyvýšenin, u kterých nelze rozlišit, pocházejí-li z pozůstatků staveb, či recentních výkopů. Ostré hrany okrajů akropole i jejich místní vyvýšení indikují zbytky obvodové hradby.

Jak lze usuzovat z výsledků archeologického výzkumu prováděného zde J. Kohoutkem,⁴⁾ konstrukce zástavby hradu byly zřejmě budovány převážně ze dřeva (roubení, hrázdění?), jejich stěny byly kryty hliněnými omítkami. Trnože těchto staveb byly vystavěny z lomového kamene na hliněnou maltu.

Jak prokázaly výsledky výše zmíněného archeologického výzkumu, život na hradě probíhal v období od závěru 13. do poloviny 15. století. Z písemných pramenů vyplývá, že Žeranovice byly již ve druhé polovině 13. století centrem statku, držného místní šlechtou. Za prvního, písemnými prameny doloženého majitele hradu lze považovat Štěpána ze Žeranovic, zmiňovaného v roce 1295,⁵⁾ k roku 1342 se dochovala přímá zmínka o zdejší sídle (*municio*), další pak k roku 1385. První z uvedených zmí-

2) Ke kategorizaci objektů na hrady a tvrze viz: D. Janiš – R. Vrla a kol., *Hrady Zlínského kraje*. Lukov 2018, s. 10.

3) Plocha na jižní straně hradu je dnes intenzivně využívaným polem se srovnaným povrchem terénu.

4) J. Kohoutek, *Drobná středověká sídla na Zlínsku*, in: *RegioM 95'*, Zpravodaj regionálního muzea v Mikulově. Mikulov 1996, s. 34.

5) Historické údaje, použité v tomto článku v souvislosti s žeranovickým hradem jsou převzaty z D. Janiš – R. Vrla a kol., o. c. v pozn. 2, s. 291.

nek je uvedena v listině, týkající se koupě žeranovického statku markrabětem Karlem, koncem 14. století pak byly Žeranovice součástí panství Količín. Samostatným statkem se opět staly až v 16. století, kdy zde však už stojí nová tvrz a starý hrad je již opuštěn.

ZÁMEK (DŘÍVE TVRZ) V ŽERANOVICÍCH

Zámek je trojkřídlovou stavbou, tvořenou hlavním, severním, zčásti podsklepeným a jednopatrovým křídlem, k jehož jihovýchodnímu a jihozápadnímu nároží se pojí dvojice krátkých, nepodsklepených křídel, výrazně předsazených před boční, kratší průčelí severního křídla.⁶⁾ Zatímco zahradní průčelí severního křídla je členěno do pěti okenních os, boční fasády jsou dvouosé. Fasády zámku jsou hladké, pouze v horní třetině obdélných, po obvodu okosených oken jsou v obou patrech osazeny profilované, zalamované římsy. Jižní fasády obou krátkých křídel postrádají otvory a jejich hmotu člení pouze nárožní pilíře, dosahující zhruba k úrovni podlahy patra. Zatímco západní křídlo je patrové, s trojosým vnějším průčelím, východní křídlo tvoří hranolová, třípatrová věž s vnitřním schodištěm, doplněná na jihu patrovou částí (obr. 5). Nádvorní průčelí všech tří křídel v přízemí obíhá zděná chodba, otevřená původně pilířovými arkádami s půlkruhovými záklenky; průběžná chodba se uplatňuje i v patře, kde je však uzavřena novodobou dřevěnou výplní s rozměrnými okny. Patu valbové střechy severního křídla podepírá korunní římsa členěná sledem drobných konzolek, obě krátká křídla na vnějším obvodu vrcholí vysokými atikami, doplněnými nárožními a středovými nástavci a neogotickým cimbuřím, kryjícími do nádvoří mírně skloněné pultové střechy. Atiku, členěnou slepou plaménkovou kruzbou a nárožními polygonálními pilířky s drobným cimbuřím, má i hranolová věž ve východním křídle. Neogotický detail v podobě kružbových ornamentů dekoruje i sedlovou stříšku nad předsíní bočního vstupu v západním křídle. Na jihu se nádvoří otevírá do vstupního prostoru zámku, k němuž od jihovýchodu stoupá příjezdová cesta.⁷⁾

Obr. 5: Žeranovice, zámek, východní křídlo s hranolovou schodišťovou věží, pohled od jihovýchodu.

Exteriéry zámku charakterizuje střídmy neogotický detail, o složité stavební historii objektu však mnoho nevypovídají. Odlišná je situace v interiérech, které si – i přes absenci datovatelných architektonických detailů – zachovaly historickou dispozici i s řadou zajímavých stavebních prvků, dokládajících složitější vývoj zámku. Dvoutraktové, valeně zaklenuté sklepy, přístupné novodobým schodištěm z dvorní chodby, se nacházejí pouze pod větší částí severního křídla. Hlavní, severní křídlo má v obou patrech totožné, pětiprostorové vnitřní členění, sestávající z rozměrné, plochostropé střední místnosti, doplněné po obou bocích dvojicí menších místností, zčásti klenutých valenými klenbami s dvojicí protilehlých trojúhelných výsečí. Nádvorní chodba je v přízemí opatřena valenou klenbou s výsečemi, v patře má rovný strop. Věž ve východním křídle obsahuje dvouramenné schodiště, opatřené nad rameny valenými klenbami, nad podestami miniaturními výsečovými klenbičkami. Druhé patro věže má modernizovaný interiér s novým trámovým stropem, podstřešní patro věže není využíváno. Interiéry v jižní části východního křídla jsou v obou patrech novodobě zcela přefarbeny. Západní, v úrovni přízemí původně jednoprostorové křídlo má dodatečné vnitřní dělení, v přízemí si však uchovalo valenou výsečovou klenbu, v patře je plochostropé.⁸⁾

Zámek v Žeranovicích zůstal do dnešních dnů dochován v částečně zmodernizované podobě a je plně využíván pro potřeby majitele, obce Žeranovice – v přízemí se nachází restaurace, v patře Obecní úřad. V uplynulých letech byla provedena řada stavebních zásahů, jež dovolily – díky operativní dokumentaci realizované zde pracovníky NPÚ ÚOP v Kroměříži – rozpoznání hlavních vývojových fází objektu, který doposud nebyl hlouběji zkou-

6) Stavebnímu vývoji zámku zatím nebyla věnována monografická pozornost. Zámek byl obvykle pouze okrajově zmiňován vlastivědnou a soupisovou literaturou, většinou v souvislosti se středověkým hradem. Tak např. E. Peck, Okresní hejtmanský Holesovský. Holesov 1892, s. 60–61; P. Kvasnička, Vlastivěda moravská, II. Místopis. Holesovský okres. Brno 1929, s. 344; L. Hosák, Hrad, zámek a tvrz v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Jižní Morava. Praha 1981, s. 278; M. Plaček, Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hradek a tvrzí. Praha 2007, s. 735–736.

7) Zámek není přesně orientován k severu, pro zjednodušení ale definujeme severozápadní (zahradní) křídlo jako severní, jihovýchodní boční křídlo (s věží) jako východní apod.

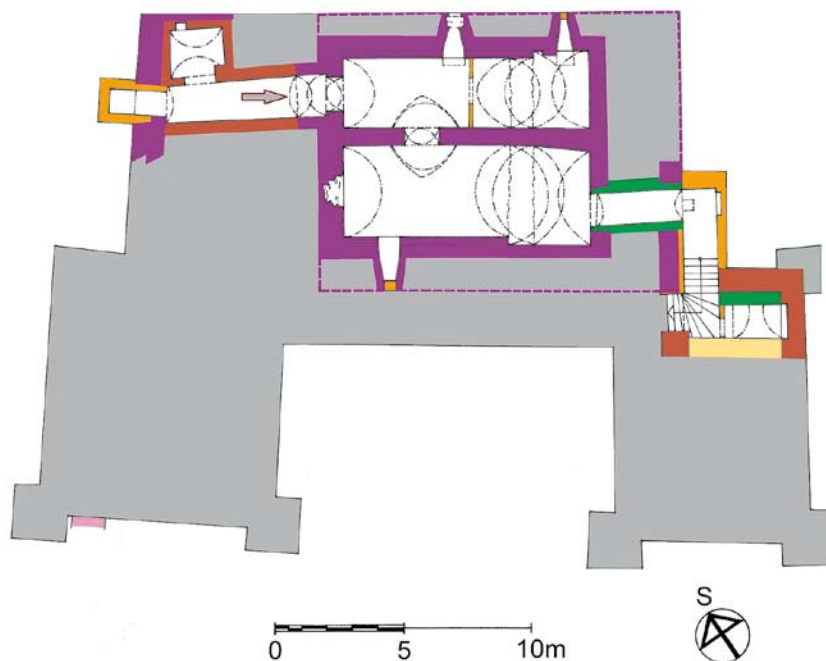
8) K zámku souhrnně a nejnověji F. Musil, Neznámé zámky Moravy a Slezska. Ostrava 2015, s. 562–565.

mán a postrádal i stavebně historický průzkum. V roce 2017 byly odstraněny novodobé poškozené omítky vnějších fasád v úrovni přízemí, u schodišťové věže i v patře. Po obnově fasád se přikročilo k opravě krovu a střešní krytiny (2021), průběžně byly prováděny i drobné interiérové zásahy. Odborné dokumentaci neunikly ani zásahy do terénu, spojené s odvlhčením objektu a zřízením nové kanalizace, dřevěné konstrukce objektu průběžně analyzoval dendrochronologický průzkum.

PŘEHLED HLAVNÍCH NÁLEZOVÝCH SITUACÍ

V úrovni sklepa nebyly sice realizovány žádné stavební práce, sklep však byl dokumentován vzhledem k nutnosti alespoň rámcového rozpoznání stavební chronologie objektu. Sklep

s dvoutraktovou dispozicí je situován pouze pod střední a východní částí severního křídla, jehož půdorysné dělení však respektuje jen zčásti (obr. 6). Ze severovýchodního kouta dvorní chodby do sklepa sestupuje novodobé, zalomené schodiště, pokračující přístupovou chodbou s cihlovou segmentovou klenbou, mírně klesající ke sklepu. Z půdorysného zlomu schodiště je přístupný malý, valeně zaklenutý sklípek, situovaný v podnoží schodišťové věže. Současná podoba přístupu do sklepa vzešla až z novodobých úprav, jak dokládá užití betonu v nástupní části. Naopak interiér sklepů zůstal dochován takřka bez mladších zásahů. Východozápadně orientovanou zdí o tloušťce 70 cm je dělen ve dvojici traktů, z nichž vnější severní trakt má šířku asi 275 cm, zatímco nádvorní jižní trakt dosahuje šířky asi 355 cm; východní část obou traktů je přitom o 30–35 cm širší. Tyto východní díly sklepů mají délku cca 220 cm a od sklepů pod střední částí objektu jsou odděleny půlkruhovými, z lomového kamene zděnými pasy, vynášejícími zeď mezi východním a středním dílem budovy v přízemí. Pasy jsou, stejně jako klenby, zděny z lomového kamene, kladeného do dřevěného bednění. Okraje obou pasů postrádají zalícování, lomové kameny pasů jsou kladeny ve formě šmorcování tak, jakoby měly být v dalším stavebním kroku začleněny do ploch obou valených kleneb (obr. 7). Paty kleneb i pasů se nacházejí ve výšce 85–90 cm nad současnou podlahou, vrcholnice kleneb obou traktů jsou vyvýšeny o 20–30 cm nad vrcholy pasů. Především na lících kleneb jižního traktu se téměř kompletně dochovaly maltové povrchy s otisky dřevěných desek klenebního bednění, dosahujících obvykle šířek 41–45 cm, výjimečně až 53 cm (obr. 8). Z detailů, dochovaných v maltových negativech bednění je zřejmé, že při výstavbě nejdříve vznikly oba klenební pasy a teprve do-
datečně, v technologické mikrofázi, byly k pasům přiloženy klenby. Další pozoruhodné detaily shledáváme v obou

Obr. 6: Žeránovice, zámek, půdorys sklepů se stavebně historickou analýzou. Legenda zdiv viz obr. 10. Šipka značí primární vstup do sklepů od západu. Čárkovaná linie značí obrys nadzemní části paláce.

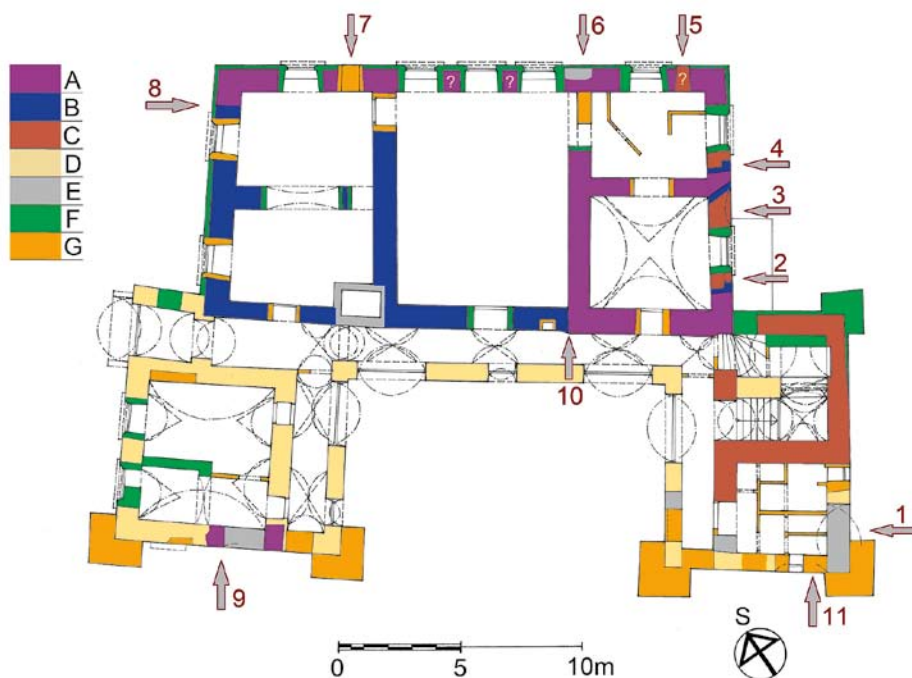
Obr. 7: Žeránovice, zámek, část nezalícovaného klenebního pasu v jižním traktu sklepů s patrným neorganickým připojením kleneb nad východní (vlevo) a západní (vpravo) částí sklepů.

Obr. 8: Žeránovice, zámek, maltový povrch v jižním segmentu valené klenby jižního traktu sklepů, nesoucí otisky desek klenebního bednění.

Obr. 9: Žeranovice, zámek, stopa technologického postupu výstavby patrná na východní špaletě okénka jižního traktu sklepa: ke zdivu špalety z první mikrofáze je na technologickou spáru připojeno zdivo klenby.

Obr. 10: Žeranovice, zámek, půdorys přízemí se stavebně historickou analýzou. A – zdiva z první poloviny 16. století (cca 1509–1544); B – renesanční zdiva patrně z doby kolem roku 1600; C – raně barokní zdiva z přelomu 50. a 60. let 17. století; D – barokní zdiva pravděpodobně z doby kolem roku 1700; E – blíže nedatovaná novověká zdiva; F – zdiva z 19. století, zejména z přestavby krátce po roce 1850; G – zdiva z oprav ve 20. století. Označení důležitých nálezových situací: 1 – pozůstatek zazděné brány; 2 – zbytek cihlového ostění renesančního okna; 3 – sekundárně zazděný vstup; 4 – fragment cihlového ostění renesančního okna; 5 – blíže nedatovaný otvor s cihlovou zazdívkou; 6 – poloha novověkého sklepního okénka s rozměrným cihlovým pasem a cihlovou zazdívkou v nadpraží; 7 – zazdívká novověkého okna; 8 – rozmezí lomového a cihlového zdiva; 9 – reliktů konstrukcí patrně z 16. století, dodatečně integrované do barokního zdiva; 10 – vertikální předěl zdiv, patrně indikující rozmezí dvou stavebních fází; 11 – pozůstatek omítané, cihlové klenby, pojaté do mladšího zdiva. Otazníky značí nejistotu v dataci.

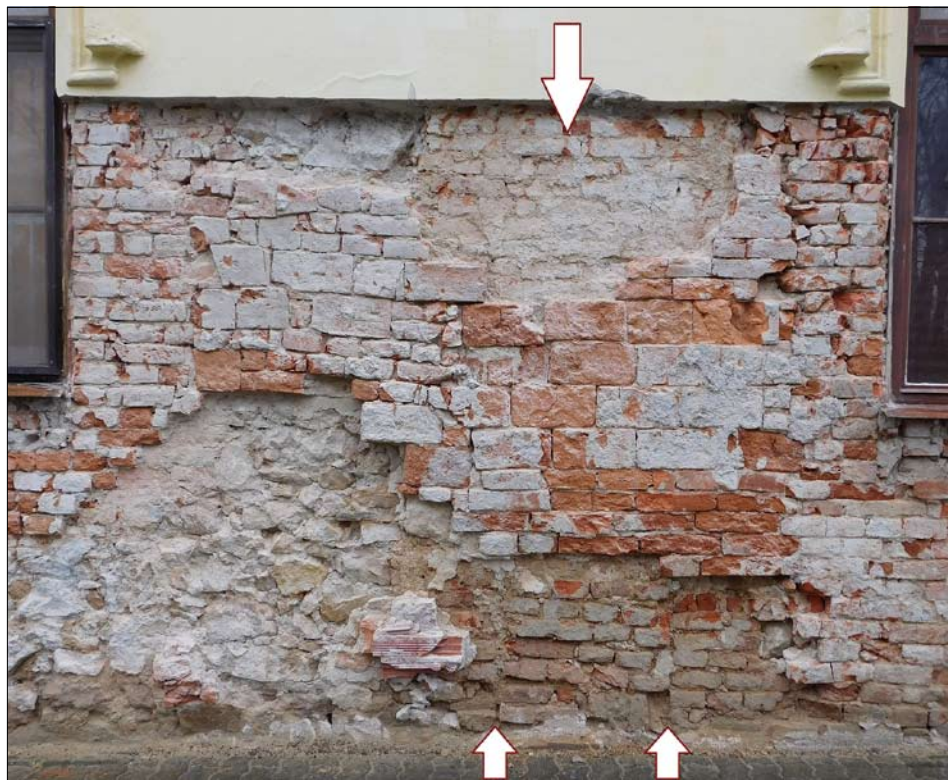
okénkách prostupujících severní i jižní zdi sklepů. V jejich špaletách jsou zřetelné svislé spáry dělicí obvodové zdivo od klenby, jejíž pata ke zdivu nasedá prostřednictvím přízdívky tloušťky asi 40 cm (obr. 9). Výrazné šikmé parapety i nadpraží, zděná z tenkých kamenných desek, však polohu spar ve špaletách nezohledňují a je zjevné, že situaci můžeme opět interpretovat jen jako dvě konstrukční mikrofáze. Třetím stavebním detailem sklepů je dvojice prostých, z lomového kamene zděných a přibližně půlkruhově završených portálů o šířce 135 cm. Nad portálem v dělicí zdi jsou ve valených klenbách obou traktů vykrojeny přibližně trojúhelné výseče, s klenbou současně. Lze konstatovat, že i přes jistou půdorysnou nesourodost obou částí sklepů, provázenou několika stopami technologických mikrofází, se nepodařilo doložit složitější stavební vývoj sklepů.

Vnější fasády zámku byly zbaveny omítek do výšky asi 2,30–2,55 m od stávajícího terénu. Omítky vnějších fasád byly novodobé, cementové a pocházely z poslední celistvé opravy zámku v 60.–70. letech 20. století.⁹⁾

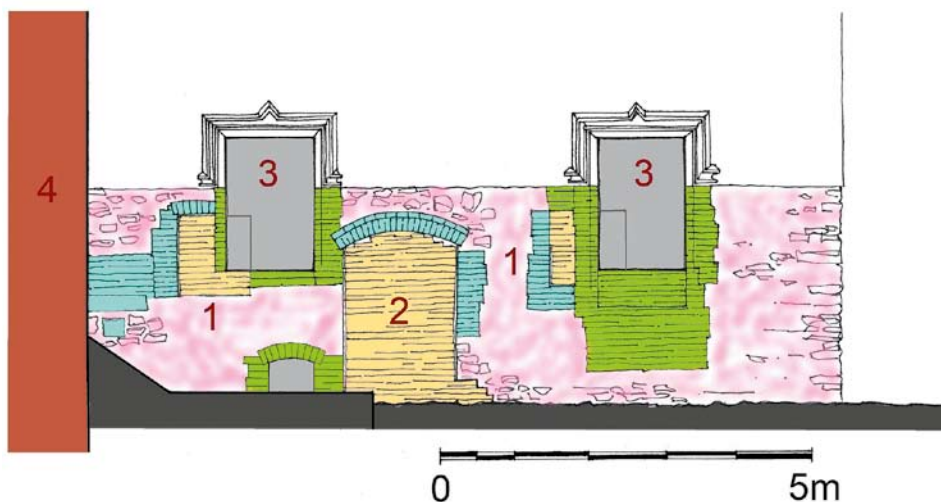
V nadzemní partii se průzkum soustředil na dokumentaci nálezových situací na vnějších fasádách a analýzu přízemí zámku (obr. 10). Vnější fasádu severního křídla kryla novější, cihlová vyrovnávací plenta, obvykle tvořená cihlami kladenými „na kant“, pod níž se v různých partiích obvodového zdiva objevilo zdivo z lomového pískovce, pojené nepříliš kvalitní vápennou maltou. Pokud bylo možno soudit z odkrytých nesouvislých ploch, kamen-

né zdivo nebylo kvalitně vrstveno, ani přesně lícováno, i přesto, že bylo budováno jako zdivo nadzemní. Odkryté severovýchodní nároží bylo zděno z rozměrnějších, hrubě přitérávaných bloků lomového pískovce, kamenicky opracované kvádry se v nárožích neuplatňovaly. Nebyly identifikovány ani reliktů omítkových úprav současných se zdivem, ty pravděpodobně zanikly v souvislosti s přepletováním líců. Zmíněné lomové zdivo, které v úrovni přízemí tvořilo stratigraficky nejstarší konstrukci, nebylo dokumentováno ve středním úseku severního průčelí, v části odpovídající středním třem osám průčelí (rozsah cihlového zdiva se tedy přibližně kryl s šířkou středního interiéru severního křídla). Důvody, proč bylo právě v dané partii vloženo zmíněné kompaktní cihlové zdivo,

9) Při opravě fasády nebyly autorem průzkumu realizovány další sondy, došlo pouze ke kresebné a fotografické dokumentaci odkrytých nálezových situací. Je nepochybné, že řada detailů zůstala ukryta pod cihlovými plentami, které byly ponechány až na části, jež samovolně odpadly při stavebních pracích.

Obr. 11: Žeranovice, zámek, vnější fasáda severního křídla mezi první a druhou okenní osou od východu. Dvojice šipek značí špalety zazděného novověkého okénka ze sklepů, odlehčovací pas v jeho nadpraží kryje cihlová plenta, nad níž je patrné cihlové zdivo, snad vysprávka staršího líce z kamenného zdiva (šipka nahoře).

Obr. 12: Žeranovice, zámek, nálezořová situace ve spodní části východního průčelí severního křídla. 1 – fragmenty patrně renesančních oken, vložených do staršího kamenného zdiva (jejich předpokládaná velikost značena šedou linkou); 2 – patrně barokní zazdívka renesančních dveří; 3 – okna z přestavby krátce po roce 1850; 4 – východní zeď hranolové věže. Barevné řešení zdiv viz obr. 10.

se však nepodařilo objasnit a nebyly identifikovány ani žádné indicie k vysvětlení zmíněné situace. Ve vzdálenosti cca 160 cm od severovýchodního nároží byla zjištěna zazdívka nevelkého otvoru výšky asi 90 cm a přibližně poloviční šířky. Z otvoru, situovaného asi 100 cm nad terénem, se dochovaly obě cihlové špalety, z nichž západní kryla tenká, nerovná omítka s bílým nátěrem. Okénko zjevně postrádalo kamenicky zpracované ostění a jeho možná souvislost s obdobnými nálezy na sousední, východní fasádě zůstává nejistá. Mezi dvojicí východních oken severního průčelí se ve výšce 115 cm nad terénem nachá-

zel široký cihlový, segmentový záklenek, rozepjatý nad ústím později zazděného, vůči zdivu sekundárního sklepního okénka.¹⁰⁾ S tímto pasem zřejmě souvisela plomba cihlového zdiva, lícující se starším, lomovým zdivem a dochovaná nad zmíněným pasem. Cihlová plomba je situována přibližně v úrovni odpovídající východní interiérové dělicí zdi a její účel se nepodařilo interpretovat (obr. 11). Nelze vyloučit např. cihlové přezdění jizvy po neznámé konstrukci, předstupující před vnější líc severního křídla.¹¹⁾ Také stávající okna přízemí mají ostění vyzděná z cihel, respektujících líc novověkých plent. Okna v dnešních velikostech zjevně souvisí s přestavbami po polovině 19. století, jak dokládá užití vyžlabených, cihlových tvarovek v ostěních i prefabrickovaných dílců (z tzv. kuroviny?) v pravoúhle zalomených nadpražních římsách. Místy se vyrýsovaly cihlové špalety starších, barokních či klasicistních okenních otvorů, jejichž polohy i formáty se víceméně kryly se stávajícími okny z doby krátce po roce 1850.

Také v západním úseku severního průčelí se pod cihlovými plentami vyskytuje zdivo z nepravidelného lomového pískovce, ovšem bez jakýchkoliv stavebních a architektonických detailů. Zdivo v odkrytých partiích mělo stejnou podobu jako zdivo východního úseku průčelí, stejně jako severozápadní nároží. Cihlové obezdívky kolem oken souvisejí až s dvojí úpravou fasád, z nichž první předpokládáme zřejmě někdy v 18. století a druhou můžeme datovat nepochybně do poloviny

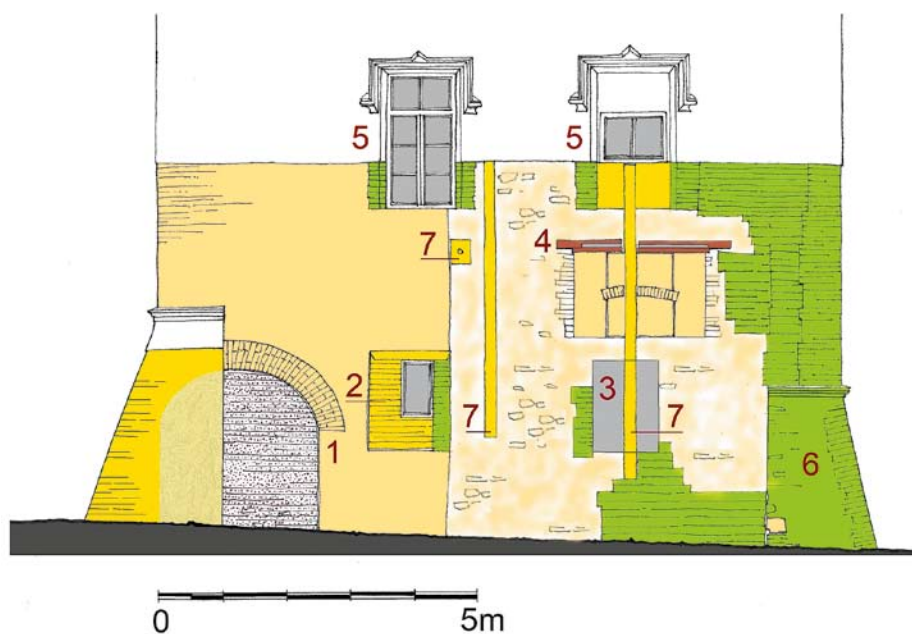
19. století; stejná datace se nabízí i u cihlových, vyrovnávacích plent na zdivu. Pouze mezi dvojicí západních oken bylo ve výšce 175 cm nad terénem zčásti odkryto obdélné okénko (65×91 cm) s cihlovým ostěním; souvislost s ob-

10) I přesto, že okénko o rozměru 67×62 cm se na fasádě zřetelně vyrýsovalo, jeho další souvislosti nejsou známy – poloze okénka ve sklepech neodpovídá větrací průduch ani zazdívka v klenbě. Lze proto hypoteticky uvažovat o dodatečné úpravě vyústění východního větracího průduchu sklepů, vzniklého již v první fázi výstavby.

11) Při výkopových pracích v daném místě, které však nepronikly do archeologicky citlivých terénů, nebyly odkryty relikty žádných stavebních konstrukcí, jež by mohly souviset se zmíněnou zazdívkou.

Obr. 13: Žeranovice, zámek, východní průčelí severního křídla, fragment jižního okna patrně z renesanční přestavby s dochovanou jižní špaletou a polovinou nadpraží (značeno šipkami).

Obr. 14: Žeranovice, zámek, náčrt nálezové situace na vnější fasádě východního křídla a hranolové věže. 1 – dochovaná část vstupního portálu s rekonstruovanou velikostí a jeho sekundární zazdívkou; 2 – dodatečně zmenšené okno z přestavby po polovině 19. století; 3 – fragment špalety slepého okna z přestavby po polovině 19. století; 4 – pozůstatek rozměrného okna s trámovým překladem (dendro 1659/1660) a dvojicí oken v mladší zazdívkě; 5 – okna z přestavby po polovině 19. století; 6 – pilíř na severovýchodním nároží a rozsáhlé cihlové plentě a výměny líců; 7 – prvky statického zajištění z doby po polovině 20. století. Barvě odlišeni zdív viz obr. 10.

dobnými nálezy ve spodní partii bočního, východního průčelí severního křídla však není pravděpodobná.¹²⁾

Na východní fasádě severního křídla se podařilo rozpoznat dva pozůstatky starších okenních otvorů, situovaných jižně od obou stávajících oken přízemí (obr. 12). Otvory byly vůči lomovému, pouze lokálně patrnému zdivu sekundární. U lépe dochovaného torza jižního okna byla zjištěna poloha jižní špalety o výšce asi 110 cm, probíhající asi 65 cm jižně od špalety stávajícího jižního okna přízemí. Zřetelná byla i poloha přímého nadpraží, jehož linie se vyrýsovala ve výšce asi 78 cm nad parapetem sousedního, dosud funkčního okna. Okenní špaleta i nadpraží byly vyžděny z cihel výšky 6–6,5 cm (obr. 13). Otvor nikdy neměl tesané ostění, což dokládala kvalitní, ve hmotě nahnědlá omítka zřejmě jen se dvěma bílými nátěry, zjištěná na špaletě i spodní hraně nadpraží. Drobnější relikt dalšího otvoru byl identifikován i v meziokenním zdivu, asi 65 cm jižně od jižní špalety severního okna. Zde byl ve výšce asi 160 cm nad dnešním terénem odkryt pravděpodobný pozůstatek cihelného parapetu a navazující úsek špalety. Celkový rozměr otvorů se nepodařilo zjistit, vzhledem k jeho narušení mladšími, zmíněnými okny; nápadná však byla odlišná výšková úroveň osazení otvorů oproti stávajícím oknům. Přibližně ve středu východního průčelí se nacházela zazdívká dveří (z cihel 28 × 13 × 6 cm), širokých téměř 160 cm a ve výšce 215 cm nad terénem opatřených cihlovým, segmentovým záklenkem ve formě pasu z cihel posazených na užší hranu, přeložených na plochu loženými cihlami. I tento otvor postrádal tesané ostění, jeho severní špaleta měla výrazné zkosení směrem k jihozápadu, tedy do průchozího profilu dveří.

Na západní zdi severního křídla se asi 150 cm od severozápadního nároží rýsuje nepravidelné rozmezí lomového a cihlového zdiva. U zbytku západní zdi se pod odstraněnými omítkami objevilo cihlové zdivo, resp. cihlová plenta tloušťky až 15 cm, překrývající starší, lícované zdivo z cihel a ojediněle uplatněných lomových kamenů. Tato část vznikla zřejmě při masivním přezdění starší fáze západní obvodové zdi. Ještě v úrovni půdního prostoru registrujeme situace, dokládající určitý stavební vývoj, a je proto zřejmé, že popsaná situace západní zdi vznikla přezděním či razantní rekonstrukcí raně novověkého zdiva.

12) Okno je v této poloze zaznamenáno historickou fotografií z doby po polovině 20. století. Osvěťovalo drobný interiér, sekundárně vydělený ze severozápadního nárožní místnosti přízemí. Tyto úpravy lze datovat do období utilitárního využití zámku, počínajícího ve 20. letech 20. století.

Obr. 15: Žeranovice, zámek, okenní otvor ve východní fasádě věže, detail dubového překládu (dendro 1659/1660) a horizontální drážky pro osazení římsy či okapnice.

Obr. 16: Žeranovice, zámek, celkový pohled na odkryté partie zdiv východního křídla (vlevo) a věže (vpravo) s odlišným materiálovým řešením.

Další nálezové situace byly zdokumentovány na vnějším plášti schodiškové věže, kde byly omítky osekány až do výšky 6 m (obr. 14, obr. 16). Vztah zdiva věže k východnímu průčelí severního křídla byl nejednoznačný, místy se však jevilo připojení věže k severnímu křídlu na spáru. O odlišné době výstavby svědčilo i užití smíšeného zdiva, byť zdivo odkrytých partií bylo z velké části přezděno či přepletováno při mladších úpravách (patrně v 19. století). Severovýchodní nároží věže nad mladším opěrným pilířem obsahovalo tesaný kvádr, jinak však bylo vyzděno z cihel a zevně kryto cihlovou vyrovnávací plentou tl. 15 cm.

Severní stěnu věže tvořilo ve spodní části (do výšky max. 230 cm nad terénem) cihlové zdivo – zjevně mladší vysprávka líce z úpravy v polovině 19. století. Výše pokračovalo zdivo smíšené, při styku s východním průčelím severního křídla opět zčásti kryté cihlovou plentou. Při styku se severním křídlem se na severní zdi věže objevila dvojice cihlových záklenků, jež nejspíše souvisí se staršími fázemi novověkého přístupu ke sklepům. Jihovýchodní náro-

ží věže nebylo vlivem mladších zásahů příliš patrné, jeho polohu však jasně definovalo rozmezí mezi zčásti dochovaným smíšeným zdivem schodiškové věže a navazujícím, cihlovým zdivem vnější, východní zdi jižní části východního křídla. Smíšené zdivo věže vykazovalo četné cihelné vysprávky, jež měly napravit statické problémy věže, jejíž severovýchodní nároží ze stejných důvodů zajistil mohutný opěrný pilíř. Nejrazantnějším zásahem bylo přiložení dvou svislých ocelových traverz, vetknutých při opravách ve druhé půli 20. století do středu východní zdi věže a k jejímu jihovýchodnímu nároží.¹³⁾ Ve výšce asi 360 cm nad terénem při patě věže byla identifikována zazdívka rozměrného otvoru, dosahující (bez ostění) šířky 205–210 cm a výšky asi 110 cm. Jednalo se nepochybně o relikt širokého okna, z nějž se in situ dochovalo pouze dřevěné nadpraží, tvořené dvojicí masivních dubových fošen. Spodní fošna o tloušťce 8,5–10,5 cm má délku asi 195 cm, horní fošna dosahuje délky 265 cm při tloušťce 13,5 cm a v líci má 3,5–4 cm širokou drážku, přibližně odpovídající délce spodní fošny¹⁴⁾ (obr. 14, obr. 15).

Nálezová situace nedovolila jednoznačně určit, zda ostění okna bylo rovněž dřevěné, nebo zda mělo zděnou konstrukci; ostění z kamenných prvků se zde však nenacházelo. Nelze určit ani podobu okenního parapetu, jehož stopy ve zdivu nezůstaly zachovány. Šířka otvoru dovoluje uvažovat o jeho vnitřním dělení svislým sloupkem do podoby dvoudílného okna. Dataci okenního ostění přibližuje výsledek dendrochronologické analýzy, která určila smýcení dubu, využitého pro vytesání překladových fošen, do let 1659/1660.¹⁵⁾ S tímto časovým určením není v rozporu ani uvažovaná původní podoba otvoru ve formě sdruženého okna. Mladší, sekundární úprava zlikvidovala

ostění i vnitřní dělení okna, z nějž ponechala jen překlad. V zazdívce bylo zachováno obdélné okno šířky mírně přesahující 100 cm. Další úprava dala vzniknout ležatě obdélnému oknu šířky asi 110 cm, ve výšce asi 58 cm nad parapetem překlenutému cihlovým segmentovým záklenkem. Oba časově následné otvory byly vyzděny již jen z cihel s omítanými a bíle (?) lícenými špaletami. Jedna vrstva omítky a nátěrů přitom svědčí jen o krátkodobé existenci obou mladších fází okenních otvorů.

Přístavba východního křídla při jižní fasádě schodiškové věže je vymezena zdivem z cihel formátu 30 × 14 × 7 cm,

13) Věž současně stabilizovala ocelová lana, kotvená do roznášecích ploten odkrytých jak na východní a severní fasádě věže, tak v nástupní partii interiérového schodiště.

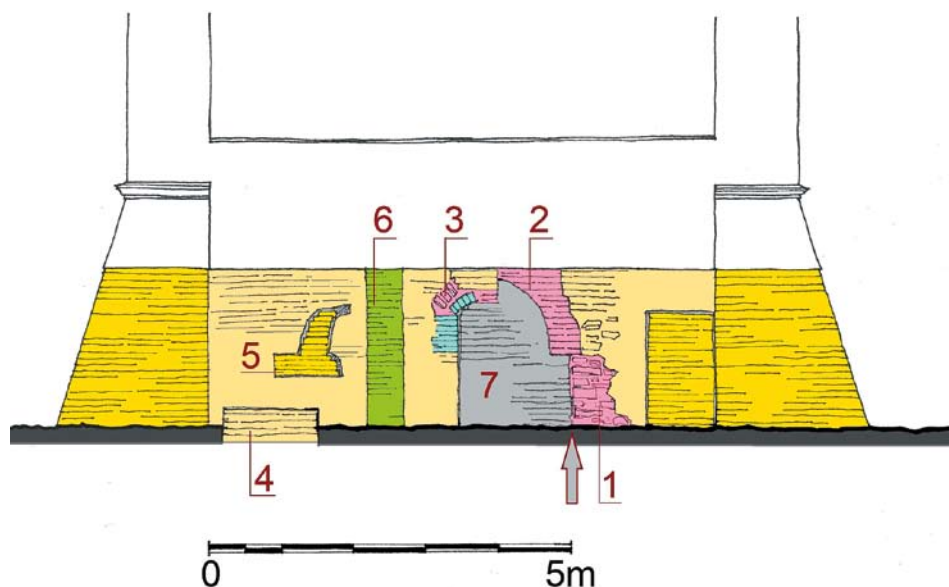
14) Po ukončení funkce okna drážku vyplnila malta s úlomky cihel. V drážce nejspíše mohl být osazen další dřevěný prvek – okapnice nebo dřevěná římsa, zabraňující zatekání srážkové vody do okenního otvoru.

15) Dendrochronologický průzkum provedl v dubnu 2018 T. Kyncl, výsledky jsou uloženy ve spisovém archivu NPÚ ÚOP v Kroměříži.

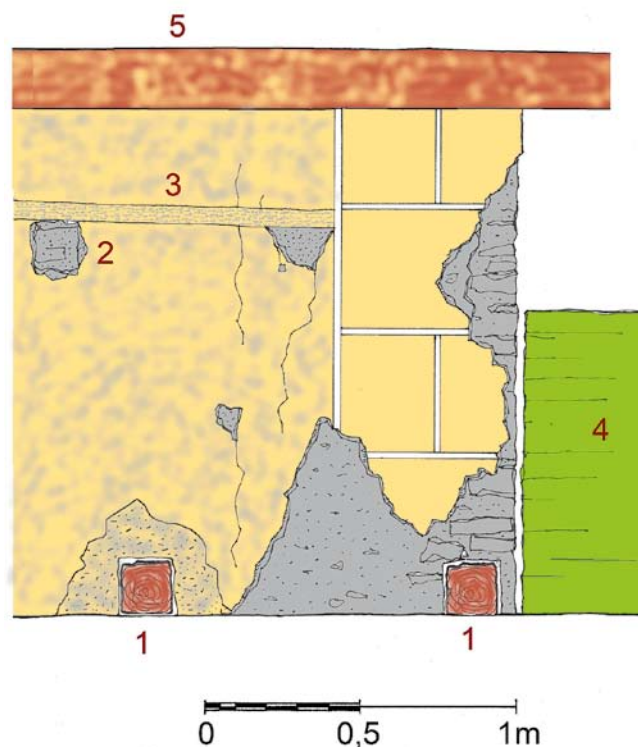
pojených jemnou maltou okrového zbarvení. Na východní fasádě byl v přízemí patrný sekundárně zazděný otvor výšky asi 255 cm, opět vybavený pouze cihlovým ostěním a překlenutý mírně stlačeným půlkruhovým pasem z cihel formátu $28 \times 14 \times 6$ cm (obr. 14, obr. 16). Záklenek si na spodním líci uchoval omítku, tvořenou jemnou maltou okrové barvy. Otvor zůstal dochován pouze zčásti – jeho jižní část překrývá zdivo nárožního pilíře a někdejší šířka otvoru koliduje i se současnou polohou jižní zdi východního křídla. Také jižní zeď východního křídla sestává z cihlového zdiva, v západní části (v šířce odpovídající interiérové chodbě) tvořeného novodobou zazdívkou. Ve východním úseku se objevil segment cihlové klenby s omítaným spodním lícem. Rovněž tento fragment klenební konstrukce byl přerušen jižní obvodovou zdí křídla, jež ve zdivu pod náběhem klenby obsahovala i pozůstatek dveřního otvoru se segmentovým cihlovým záklenkem.

Zajímavé nálezové situace byly zmapovány i ve spodní partii jižního průčelí západního křídla (obr. 17). Různorodým cihlovým zdivem ve vzdálenosti asi 2 m od jihovýchodního nárožního pilíře postupoval fragment pravoúhlého nároží či špalety otvoru (?), zděný z lícovaného lomového zdiva, dosahujícího asi 1 m nad terén. Na horní hranu zdiva navazovala nepravidelná jizva v cihlovém zdivu, zřejmě po valené či výsečové klenbě; zdivo v zadní stěně zmíněné jizvy bylo vyzděno z cihel výšky 8 cm (obr. 17). Pod jizvou se objevila cihlová pata a část špalety záklenku dveřního (?) otvoru, opět zazděného cihlami. Nad dochovanou patou záklenku byla patrná pata starší fáze záklenku, zděného z lomového kamene. Přítomnost zmíněných stavebních reliktnů pravděpodobně dokládá začlenění pozůstatků konstrukce z některé předbarokní vývojové fáze do jižní zdi západního křídla. V distanci asi 220 cm východně od pilíře na jihozápadním nároží křídla probíhala nepřehledná svislá jizva, zřejmě stopa odbourané cihlové zdi. Mezi jizvou a pilířem se těsně nad úrovní terénu objevila asi 130 cm dlouhá pata cihlového záklenku neznámé konstrukce a nad ní, v úrovni přibližně 100 cm nad terénem, nepravidelný, do líce zdiva zahloubený otvor, pokrytý sazemi a dodatečně vyplněný cihlovou zazdívkou. Zřejmě se jedná o komínový průduch, jenž ústil nejspíše do výše zmíněné, odstraněné dělicí zdi, vystupující z dnešního průčelí dále do prostoru recentně odbouraného, jižního dílu západního křídla.

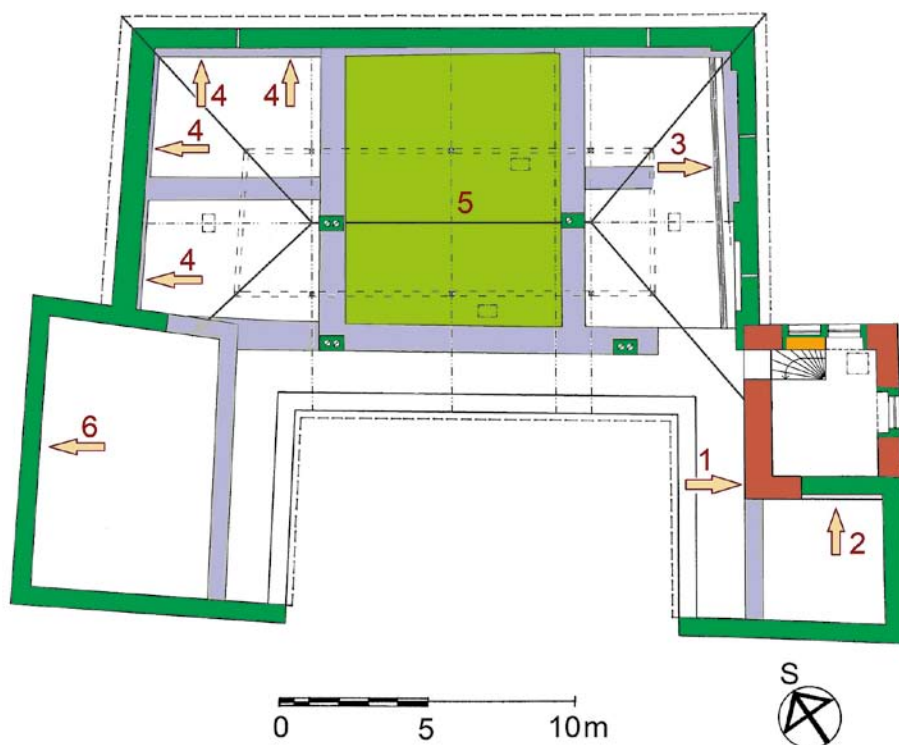
V interiéru přízemí nebyly prováděny zásahy do omítek ani dalších konstrukcí. Na dvorní zdi severního křídla se ve vzdálenosti asi 6 m od nasazení východního křídla pod omítkami rýsuje výrazný vertikální předěl, prováze-

Obr. 17: Žeranovice, zámek, nálezová situace ve spodní části jižního průčelí západního křídla. 1 – reliktní lomového zdiva s pravoúhlým nárožím (šipka); 2 – patrně osekání výběhu klenby zděné z cihel výšky cca 8 cm; 3 – pata dvou fází segmentového záklenku dveří; 4 – vylámaná pata patrně cihlového záklenku v úrovni terénu; 5 – komínový průduch s novodobou zazdívkou; 6 – osekání výběhu cihlové zdi; 7 – blíže nedatované cihlové zdivo. Barevné odlišení zdiv viz obr. 10.

Obr. 18: Žeranovice, zámek, nálezová situace na dvorní, západní fasádě hranolové věže s rytým nárožním kvádrováním, patrná z krovu nad chodbou východního křídla. 1 – trámy stávajícího stropu nádvorní chodby, kotvené v dodatečně vysekaných kapsách; 2 – dodatečně vysekaná kapsa pro kroky (?) starší fáze pultové střešní chodby; 3 – negativ přiložení starší fáze pultové střešní nádvorní chodby na omítku věže; 4 – reálné cihlové zdivo z doby krátce po roce 1850; 5 – konstrukce stávajícího krovu. Hnědě dřevěné konstrukce, okrově barokní omítky, šedě poškození omítek, zeleně zdiva po polovině 19. století.

Obr. 19: Žeranovice, zámek, zjednodušený půdorys podkroví a druhého patra věže s vyznačením hlavních nálezových situací. 1 – raně barokní omítkové kvádrování na jihozápadním nároží věže; 2 – rozměrná cihlová zazdíčka v místě okna (?) na jižní fasádě věže; 3 – dubové táhlo v úrovni starší fáze koruny zdivu severního křídla (dendro 1659); 4 – patrně renesanční omítky nad ruby dodatečně vložených kleneb; 5 – strop nad velkým sálem patra (dendro 1851/1852); 6 – cihlová nadezdívka s interiérovými omítkami a kapsami pro stropní trámy nad novodobým stropem. Vyhodnocení zdiv viz obr. 10, šedě zvýrazněny koruny zdivu vystupující do půdního prostoru, tmavou linkou hrany valbové střechy severního křídla.

ný znatelným půdorysným zalomením líce (obr. 10). Tuto anomálii provází i mírná změna tloušťky jižní, do dvorní chodby orientované zdi severního křídla – východně od zlomu má zeď tloušťku 106 cm, západně navazující zeď (pouze v rozsahu středního dílu) dosahuje tloušťky 97 cm. Jižní zeď západního dílu severního křídla pak dosahuje dimenze pouze 70 cm a ke zbytku dvorní zdi je nasazena prostřednictvím dalšího, sotva patrného půdorysného zlomu.¹⁶⁾ Posouzení zmíněných změn tloušťky nádvorní zdi však není možné, vzhledem k celoplošným omítkám interiéru. Pod omítky interiéru přízemí bylo možno nahlédnout pouze v části východního křídla, kde bylo při nástupu na schodiště dokumentováno převážně lomové, místy cihlou proložené zdivo bez dalších detailů. Na jižním konci východního úseku nádvorní chodby se podařilo alespoň zdokumentovat její cihlové zdivo s relikty otvorů. Cihlové stavivo bylo patrné i při drobných zásazích do vnějších omítek chodby před severním křídlem.

V prvním patře severního křídla zámku byly realizovány pouze lokální interiérové zásahy. V drážkách pro elektroinstalaci se objevilo cihlové zdivo s blíže nedatovanou omítkou bez jakékoliv výzdoby, krytou stávajícím interiérovým štukem. Interiérem nádvorní chodby v prvním patře i navazujících prostorách východního a západního křídla se jakékoliv stavební úpravy vyhnuly, jejich dochovaná podoba vznikla při přestavbě v 60. letech 20. století.

Naopak prostor půdy, přístupný z druhého patra schodišťové věže, poskytl zajímavé nálezové situa-

ce vztahující se k raně barokním a historizujícím úpravám zámku (obr. 19). Do prostoru krovu nad východním úsekem nádvorní chodby se obrací původně exteriérová, západní fasáda schodišťové věže (obr. 18). Je pokryta kvalitní soudržnou omítkou s povrchem utaženým dřevěným hladítkem. Na jihozápadním nároží věže zůstalo dochováno kvádrování s rozvrhem, rytým do zavadlé omítky. Kvádry, sesazené „na vazbu“ mají výšku 38 cm, délku kolem 30 cm a vzájemně jsou děleny linkami šířky 2–2,5 cm. Plochu iluzivních kvádrů pokrýval okrový nátěr, dělicí spáry zvýrazňoval bílý nátěr. Ve výšce asi 1 m nad stávající podlahou půdy je patrný i otisk pultové stříšky nádvorní chodby, potvrzený i mělkou, do líce zdi dodatečně zahloubenou kapsou, v níž spočívala střešní krokev. Jižní, do podkroví přilehlého křídla orientovaná fasáda věže, krytá omítkou, si zčásti uchovávala otisk paty krovu sedlové střechy, předcházející součas-

nému zastřešení jižní části východního křídla. Střední partie jižní zdi věže i celé její jihovýchodní nároží je v úrovni půdy (tedy druhého patra věže) vyzděno z neomítaného cihlového zdiva, mírně odsazeného od staršího líce. Z přibližně obdélného tvaru cihlové vyzdívky střední partie věže můžeme usuzovat na existenci většího, zřejmě okenního otvoru, snad opět sdruženého. Rozsáhlé stavební úpravy v polovině 19. století, spojené i s vyzdáním atikové nadezdívky na vnějším obvodu východního křídla, však detailnímu poznání této nálezové situace brání (obr. 19).

Z hlediska stavebního vývoje je zajímavá i situace podkroví severního křídla. Při interiérovém líci severovýchodního nároží a přilehlé části východní obvodové zdi je patrná koruna staršího zdiva z lomového kamene, na němž spočívá subtilnější nadezdívka z režného cihlového zdiva, nesoucí stávající krov. Téměř paralelně s vnitřním lícem lomového zdiva probíhá horizontální dubové táhlo, vytesané ze dřeva, smýceného podle dendrochronologické analýzy v roce 1659.¹⁷⁾ (obr. 19, obr. 20). Nad středním sálem patra se nachází rovný strop, osazený cca 1 m nad ruby kleneb ve východním a západním dílu severního křídla. Strop tak respektuje úroveň koruny dodatečně cihlové nadezdívky severního křídla. Dataci stropu nad středním dílem křídla i samotné nadezdívky umožňují dendrodata, získaná analýzou stropních trámů. Jedle, použité k vytesání trámů, byly poraženy v sezoně 1851/1852.¹⁸⁾ Zcela

16) V místě zmíněného zlomu se nachází mladší, blíže nedatovatelná vestavba s širokým komínovým průduchem.

17) Dendrochronologický průzkum provedl v únoru 2021 T. Kyncl, výsledky jsou uloženy ve spisovém archivu NPÚ ÚOP v Kroměříži.

18) Tamtéž.

Obr. 20: Žeranovice, zámek, náleзовá situace při východní zdi podkrovní severního křídla. Zcela dole dubové táhlo (dendro 1659), těsně nad ním úroveň starší fáze koruny zdivu severního křídla, výše nadezdívka obvodového zdiva z doby krátce po roce 1850, nahoře vazný trám krovu severního křídla (dendro 1851/1852).

Obr. 21: Žeranovice, zámek, severozápadní kout podkrovní severního křídla s patrně renesančními interiérovými omítkami, k nimž je přiložena barokní klenba.

shodná data vydala i letokruhová analýza dřeva, využitěho pro konstrukci krovu valbové střechy nad celým severním křídlem. Zajímavé náleзовé situace se podařilo zjistit také nad ruby kleneb obou místností patra v západním dílu severního křídla. I zde byly dokumentovány interiérové líce starší fáze obvodových zdí prvního patra, navýšené novověkou půdní nadezdívkou. Nad ruby kleneb se zde objevily kvalitní, dobře utažené omítky s několika bílými líčkami (obr. 21). Stopy po uložení trámových stropů, které zde zjevně existovaly před vložením kleneb, se zde však zjistit nepodařilo – koruna zdiva severního křídla zanikla v souvislosti s jeho navýšením v polovině 19. století.

V roce 2017 byly provedeny i zásahy do terénu v bezprostředním okolí objektu.¹⁹⁾ Jednalo se o 50–90 cm hluboký výkop pro izolaci základů objektu (vyjma východního křídla) a rozsáhlejší výkop pro kanalizaci jižně od zámku. U celého zámeckého objektu bylo pod současnou úroveň terénu zdokumentováno lícované, původně nadzemní zdivo i s pozůstatky exteriérových omítek. U severního křídla byly sledovány drobné nepravidelnosti předstupujícího základu, zjištěného v hloubce cca 70 cm pod stávajícím terénem; nikde se však nepodařilo zjistit stopy připojení dalších stavebních konstrukcí. Odkrytá nejnižší partie západního křídla byla cihlová, v prodloužení obvodových zdí se nacházely základové konstrukce odbourané jižní části tohoto křídla. Výkopy v nádvoří pronikly pouze do sekundárních suťových násypů s rozměrnějšími kusy lomového pískovce. Jižně od zámku, těsně před jihovýchodním nárožím přední odbourané části, se podařilo ověřit mohutnost novověkých násypů, která zde dosahovala až 3 m. Násypy byly tvořeny hlínou, úlomky cihel, kameniva a maltoviny, v hloubce asi 1 m pod povrchem stávajícího terénu byla zjištěna výrazná kumulace cihlokamenné stavební sítě, která zjevně vznikla demolici přední části zámku (jižního křídla po polovině 19. století?). Se zmizelou přední částí zámku souvisel i hlouběji situovaný cihlový kanál s přibližně jihovýchodní orientací, zahloubený do starších navážkových vrstev.

19) A. Fojtík – M. Popelka, Žeranovice (okr. Kroměříž), Intravilán, parc. č. 1, 669, 3/4. Novověk. Zámek. Záchranný výzkum, in: Přehled výzkumů 59 – 2. Brno 2018, s. 281.

STAVEBNÍ VÝVOJ ZÁMKU

Operativní průzkum zčásti objasnil dosud blíže nestudovaný stavební vývoj někdejší tvrze (pozdějšího zámku). Přestože dosavadní stupeň poznání zejména starších vývojových fází stále poskytuje více otázek než odpovědí, je v současnosti možné alespoň pracovní rozvrstvení hlavních vývojových fází objektu.

Chronologicky nejstarší částí objektu je severní křídlo, jež ve své střední a východní partii obsahuje konstrukce tvrze z první poloviny 16. století. Z tvrze zůstaly dochovány především sklepy a v různé míře i obvodové zdivo nadzemní partie, z velké části však kryté novověkými cihlovými plentami. Relikt objektu obsaženého v severním křídle považujeme za palác tvrze o půdorysných rozměrech asi 14 × 11 m (obr. 6). Sklepy, důsledně zděné z lomového kamene sice postrádají architektonické prvky, stavební technologie, uplatnění vyzdívání portálů s přibližně půlkruhovými záklenky i valených až parabolických kleneb, zděných na konstrukční bednění z širokých desek však neodporuje jejich dataci do období po roce 1500, kdy žeranovická tvrz vstupuje do písemných pramenů. Obecnou analogií mohou být dochované, valeně zaklenuté sklepy některých měšťanských domů v blízkém Holešově, datované do období kolem a po roce 1500, nebo např. dvoutraktové sklepy pod západním palácem hradu Lukova.²⁰⁾ Z hlediska stavební technologie jsou ve sklepech žeranovického zámku zajímavé dva detaily. Jedná se o přiložení kleneb k vnitřnímu líci zdiva na nepravidelnou spáru a provedení dvojice klenebních pasů ve východní části sklepů. Oba stavební jevy však lze vysvětlit postupnými technologickými kroky výstavby sklepů v rámci jedné stavební fáze. Do první mikrofáze lze zařadit výstavbu obvodových zdí sklepů včetně průduchů trojice okének i dvou půlkruhových pasů s nezalícovanými okraji, vyzdívání rovněž z lomového kamene. Výstavba obvodových zdí sklepů i pasů umožnila realizaci nadzemních partií objektu. Teprve ve druhé mikrofázi byly vsazeny valené klenby a současně doplněny bankály okének, skloněné do interiéru, i překlady, tvořené kamennými

20) J. Holík – D. Janiš – J. Langová – R. Vlra, Hrad Lukov. Proměny opevněného sídla. Lukov 2015, s. 82–84.

Obr. 22: Žeranovice, areál kostela sv. Vavřince, horní partie bývalého sanktuáře ze staršího kostela s erbovním štítkem Janaurů ze Strachnova (povrch značně novodobými nátěry).

plotnami, jejichž spárořez se neshoduje s polohou svislých technologických spár ve špaletách okének. Nezalícované okraje obou pasů lze vysvětlit např. jejich brzkým zamýšleným zapojením do plochy valených kleneb. Ty však byly v následující mikrofázi vystavěny s využitím přízdivek při podélných zdech a s vyšší úrovní klenební vrcholnice. Sklepy byly zprvu přístupné pouze od západu, a jak dokládá úsek cihlové valené klenby s vrcholnicí svažující se k portálu, nacházela se zde schodišťová šíje, dostupná nejspíše z exteriéru. Pasy nesou východní dělicí zeď přízemí, nevíme však, zda již v době výstavby měl východní trakt dvouprostorové dělení. Nelze ani určit, zda se půdorysné členění do dvou traktů opakovalo i v přízemí rozměrnější západní části objektu (tj. v rozsahu dnešní střední prostory přízemí). Dnešní situace rozměrného, neděleného středního interiéru přízemí může být až výsledkem mladšího vývoje. Důvod, proč na východě sklepy nedobíhaly až k obvodové zdi však neznáme. Šířku východního traktu dokládá nepravidelnost líce zdiva, zřetelná v distanci 7 m od vnějšího, jihovýchodního nároží severního křídla. Důvod ustoupení líce nádvoří zdi severního křídla v přízemí, jejíž výstavbu v místě odstraněné (?) starší zdi klademe až do období renesanční přestavby, však neznáme. Patrové řešení objektu dokládá koruna lomového zdiva, zřetelná dodnes v půdním prostoru.

Zjištěné konstrukce lze ztotožnit s obytným objektem tvrze, jejíž další zástavba a opevnění však zůstávají neznámé. Situace lomových zdí, zjištěných ve spodní partii

západní části severního křídla a při jeho severozápadním nároží, naznačují uzavření areálu hradbou či ohradní zdí. Existenci později zaniklých objektů dokládá i nízký úsek nároží z lomového zdiva, dokumentovaný společně s reliktem otvoru a snad i klenby v jižní zdi západního křídla (obr. 17). Za pravděpodobného předpokladu, že i mladší fáze sídla alespoň rámcově respektovaly půdorys určený již při výstavbě tvrze, můžeme u nejstarší dispozice žeranovické tvrze předpokládat obdélný půdorys velikosti cca 27 × 21 m, v severovýchodním nároží doplněný podsklepenou patrovou palácovou budovou. Naopak na existenci jakékoliv formy zemní fortifikace (příkop, val) formování terénu v bezprostředním okolí dnešního zámku nepoukazuje. Výsledky archeologického průzkumu, provedeného v souvislosti s odvlhčením základů zámku a v jeho jihozápadním předpolí, však zřetelně dokládají výrazné novověké terénní zásahy, spočívající v postupném nasypávání a nivelizaci terénu. Zejména v jižním a východním předpolí zámku lze vlivem mohutných navážek dokonce počítat s výrazným přetvářením terénu, jehož někdejší podoba tak zůstává neznámá.

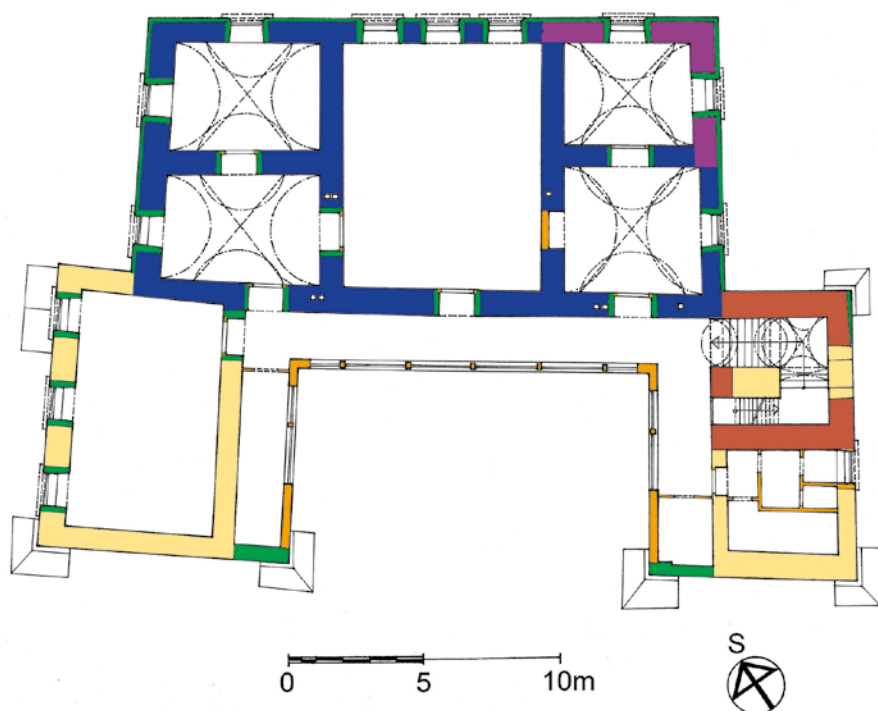
Výstavbu tvrze lze, zejména na základě historických zpráv, datovat do druhého nebo třetího desetiletí 16. století, kdy se Žeranovice opět staly samostatným statkem.²¹⁾ V roce 1509 prodali zdejší statek bratři Jaroslav a Václav ze Sezenic bratrům Václavovi a Vilémovi ze Strachnova; panské sídlo však v zápise ještě není zmíněno. Teprve při dalším majetkovém převodu v roce 1544, kdy Jan Janaur ze Strachnova prodával žeranovický statek Onšovi ze Zástřizl, je v Žeranovicích výslovně jmenována tvrz („ves Žeranovice s turzí, s dvorem, s kostelním podacím“).²²⁾ Tehdejší stavební aktivity Janaurů ze Strachnova však v Žeranovicích nesměřovaly jen k výstavbě nového sídla, ale i k úpravám či přestavbě kostela sv. Vavřince, prvně zmíněného již v roce 1322.²³⁾ Po demolici na sklonku 19. století z kostela zůstal jen pískovcový sanktuář, sekundárně vsazený do nové ohradní kostelního areálu (obr. 22). Obdélné nadpražní pole sanktuáře vyplňuje zahrocený štít s erbovním znemením Janaurů – šikmo posazenou ostrvici mezi dvěma trojicemi šestihrotých hvězd. Nad erbem se nachází nečitelný monogram či letopočet. V případě kostela se – na rozdíl od tvrze – zřejmě nejednalo o novostavbu, ale spíše o úpravu starší gotické stavby, jak dokládá situačním plánem doložená dispozice kostela v podobě plochostropé obdélné lodi a odsazeného, pravoúhlého presbytáře se sakristií po jižním boku.²⁴⁾ Další detaily kostela neznáme, jediná známá fotografie z doby před jeho demolicí zaznamenala jen trojici úzkých, půlkruhem završených oken v severní zdi lodi a relikť tehdy již odstraněné hranolové věže v ose západního průčelí. I stavební úpravy žeranovického kostela zůstávají důležitým, ač nepřímým svědectvím stavebních aktivit Janaurů při výstavbě zdejší tvrze.

21) K majetkovým změnám např. L. Hosák, *Historický místopis země Moravskoslezské*, Praha 2004, s. 451–452. Odtud převzata i většina následujících údajů, vztahujících se k historii objektu.

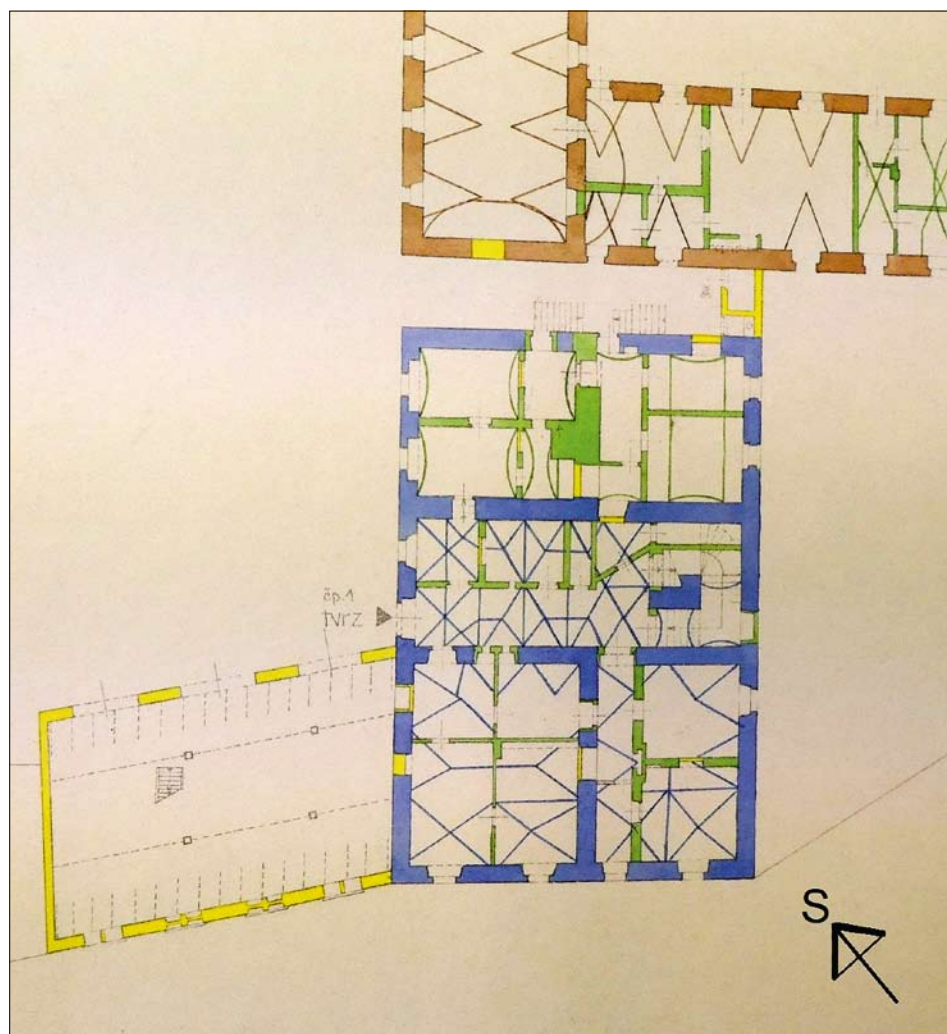
22) Moravské zemské desky, kraj olomoucký II, s. 166–167, č. 43; s. 329, č. 101. K dalším majitelům tvrze a statku viz P. Kvasnička, o. c. v pozn. 6, s. 347–348; L. Hosák, o. c. v pozn. 21, s. 452.

23) Anonym, 700 let od první písemné zmínky o žeranovickém kostele in: Žeranovják. Zpravodaj obce Žeranovice, 1/2022, s. 5–6.

24) J. Důbravčík, *Starý kostel sv. Vavřince v Žeranovicích*, in: *Střípky z historie Holešova II. Sborník Vlastivědného spolku Holešov, Holešov 2014*, s. 70–77.

Obr. 23: Žeranovice, zámek, půdorys prvního patra zámku s rámcovou stavebně historickou analýzou. Vyhodnocení zdív viz obr. 10.

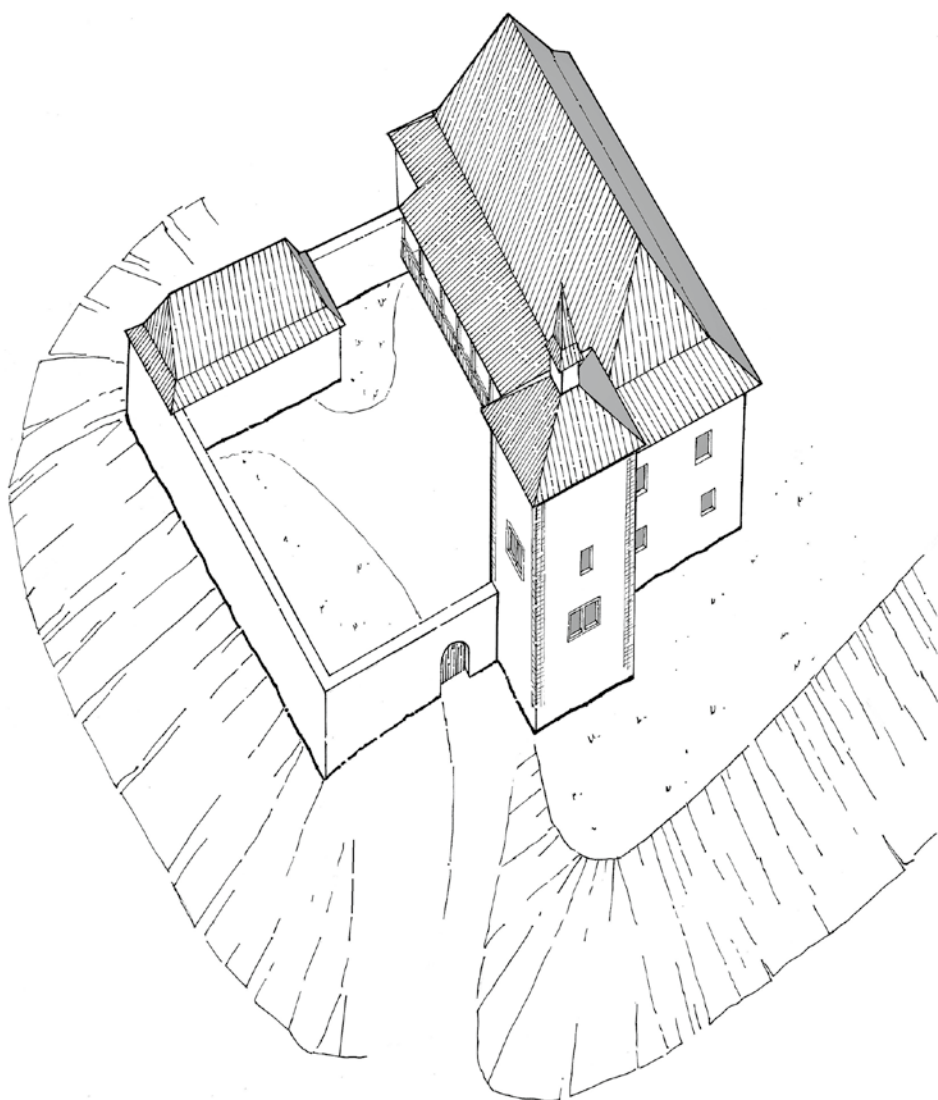
Obr. 24: Rymice (okr. Kroměříž), tvrz, půdorys přízemí se zčásti dochovanou renesanční dispozicí. Modře renesanční zdíva, zeleně klasicistní, žlutě mladší (převzato z L. Lancinger – D. Líbal, o. c. v pozn. 26).

Na renesanční přestavbu starší tvrze můžeme, vzhledem k absenci architektonických prvků i písemných pramenů, usuzovat pouze hypoteticky. Je pravděpodobné, že v období druhé poloviny 16. století – počátku 17. století byla realizována rozsáhlejší stavební akce, směřující k úpravě starší tvrze do podoby nevelkého patrového zámku. Soudíme, že v renesanci vznikla dodnes dochovaná pětiprostorová dispozice přízemí i prvního patra severního křídla s rozměrnou střední místností, provázenou po obou bocích dvojicí drobnějších interiérů. Severní křídlo tak získalo půdorysnou velikost 21–22 × 11 m (obr. 10, obr. 23). Tloušťka zdív renesanční fáze se pohybuje kolem 90–100 cm, konstrukce tedy dosahují dimenze prakticky shodné se zdívy fáze první třetiny 16. století. Dataci pětiprostorové dispozice do renesančního (resp. předbarokního) období dokládá situace v podkroví severního křídla s teprve raně barokními klenbami, na spáru přiloženými k omítaným a několikrát líčeným, interiérovým lícům zdíva. Renesanční objekt byl tedy minimálně v patře plochostropý, situaci v přízemí nebylo možno ověřit. Z detailů známe reliktů dvou obdélných oken po bocích rozměrných dveří v přízemí východního průčelí, přičemž na dataci do jedné fáze lze soudit z uplatnění cihlových špalet a záklenků.²⁵⁾ Výšková úroveň obou oken, ale

25) Pouze z omítaných cihel byla vyzděna i první fáze okenních otvorů renesančního druhého patra tvrze v Kurovicích, datovaná do pozdních 60.–70. let 16. století. J. Štětina – D. Janiš a kol., Tvrz Kurovice. Stavební vývoj, historie a archeologie šlechtického sídla na pomezí tvrze a hradu. Kroměříž 2019, zvláště s. 80–82. V případě novověkých přestaveb žeranovického zámku z 16.–18. století je jisté, že alespoň některé otvory měly ostění z tesaných pískovcových prvků. Ty byly identifikovány na několika místech v sekundárních polohách (např. v opěrném pilíři na severovýchodním nároží věže nebo v téže poloze nad zmíněným pilířem. Jedná se však pouze o jednoduché články s pravouhle vybranou hranou, případně o prvky bez viditelné profilace.

Obr. 25: Žeranovice, zámek, raně barokní klenba v jihozápadním nároží prvního patra severního křídla.

Obr. 26: Žeranovice, zámek, pokus o rekonstrukci stavu zámku po raně barokní přestavbě z přelomu 50. a 60. let 17. století, pohled od jihovýchodu.

i mezi nimi situovaných širokých dveří pak dokumentuje oproti dnešnímu stavu poněkud nižší úroveň interiérových podlah. Trojice zmíněných otvorů se však nacházela v úzké, nejvýchodnější a nepodsklepené partii objektu, v níž nelze vyloučit niveletu podlah, odlišnou od zbytku přízemí, spočívajícím na podsklepené části objektu. Úroveň podlahy a otvorů ve východní partii severního křídla se mohla lišit od dalších částí objektu a mohla souviset např. s později zaniklým komunikačním využitím (vstupem do zahrady?). Nevelký, blíže neinterpretovaný otvor ve východním úseku severního průčelí křídla mohl vzniknout již při první fázi výstavby, stejně jako při renesanční přestavbě (obr. 10).

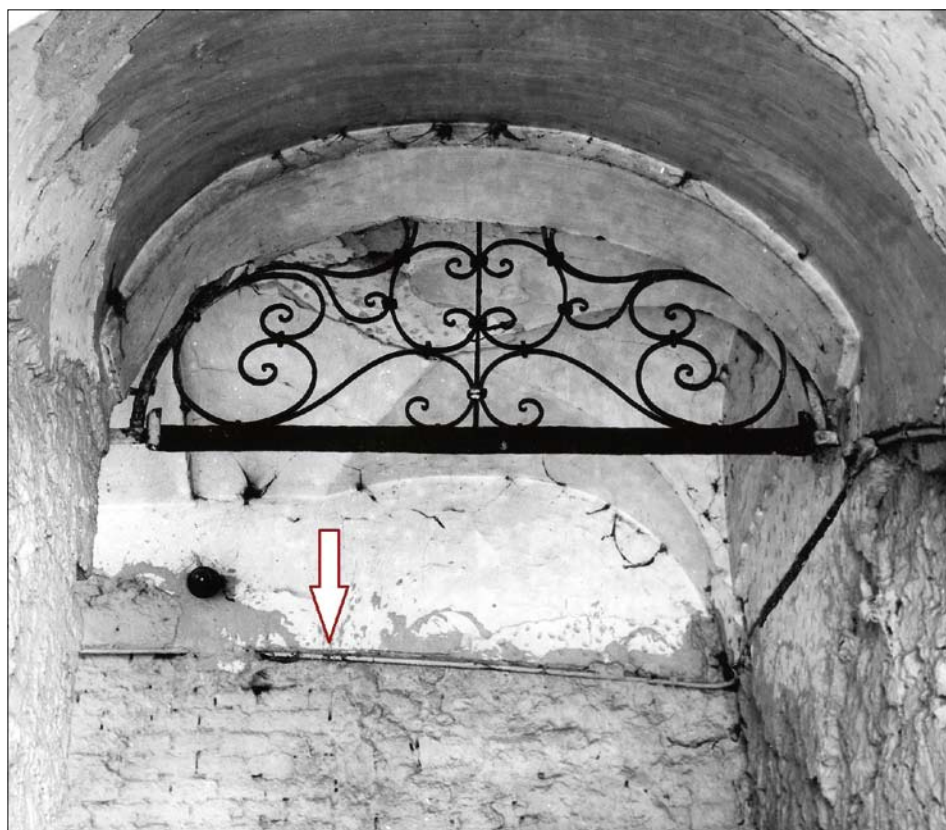
Doposud dochovaná renesanční dispozice severního křídla má v regionu blízkou analogii v půdorysném řešení palácové tvrze v Rymicích u Holešova, zbudované zřejmě v závěru 16. století Václavem Nekšem z Landeka.²⁶⁾ I v Rymicích se jedná o rozsáhlou budovu obdélného půdorysu, v interiéru členěnou na trojici příčných traktů (obr. 24). Interiér širokého středního traktu vyplňuje vstupní síň s bohatou hřebínkovou klenbou, obdobně klenuté jsou i dvě místnosti v jihozápadním bočním traktu, přičemž protilehlý, v renesanci zřejmě rovněž dvouprostorový trakt byl přebudován v 19. století. Vertikální komunikaci u rymické tvrze umožňuje dvouramenné schodiště, vložené ve vstupu protilehlé části vstupní síně. I přesto, že rymickou tvrz charakterizuje vytříbenější architektonický projev, vyjádřený dvoupátrovým řešením,

26) L. Lancinger – D. Líbal, Rymice. Analýza stavebního vývoje. Praha 1966, rkp., s. 71–87 (Elaborát uložen ve spisovém archivu NPÚ ÚOP v Kroměříži). K majitelům Rymic na přelomu 16. a 17. století např. L. Hosák, o. c. v pozn. 21, s. 450–451; srov. M. Pláček, o. c. v pozn. 6, s. 556–557, který uvažuje o starším původu alespoň části rymické tvrze a stavební aktivitě Prokopa Podstatského z Prusinovic, rámcově vymezené lety 1540–1546.

náročnější podobou kamenicky zpracovaných architektonických prvků a zejména hřebínkovými klenbami představuje geograficky a zřejmě i dobou vzniku nejbližší půdorysnou analogii renesančního obytného stavení žeranovického zámku.

V případě Žeranovic lze stavebníka renesanční fáze hledat mezi majiteli statku v pozdním 16. nebo na počátku 17. století – stavební aktivity zde mohl iniciovat např. původem polský šlechtic Michal Gajovský z Gaje, který Žeranovicemi disponoval od roku 1558, nebo spíše jeho potomci, jimž statek náležel do roku 1603. Tehdy Žeranovice získal protestant Kryštof Ullersdorfer z Němčího, který byl později za rytířský stav zvolen mezi moravské direktory a roku 1619 jmenován komisařem pro odhad zabavených statků církevních institucí. První dvacetiletí 17. století je nejzazším obdobím pro realizaci renesanční přestavby – po vzpouře proti králi Ferdinandovi II. byly totiž Ullersdorfovy statky (tedy Žeranovice a sousední Přílepy) konfiskovány a odprodány komorníku kardinála Františka Dietrichsteina, Zdeňkovi Lvovi z Rožmitálu a znovu již roku 1628 Albrechtovi Kotulínskému z Kotulína. Po Kotulínského smrti roku 1650 však žeranovický statek, zřejmě navíc poškozený událostmi třicetileté války, zůstal v dluzích. Přesto jej tehdy za sumu 8000 zlatých zakoupila Johana Říkovská z Rozseče, manželka manského písaře Rudolfa Maxmiliána Říkovského z Dobřic. Právě za Johany Říkovské prošel žeranovický zámek další, raně barokní přestavbou.²⁷⁾

Tuto fázi se podařilo doložit nejen výsledky stavebního průzkumu, ale i dvojicí dendrodat. Severní křídlo si i nadále ponechalo renesanční dispozici s dominantní a zřejmě stále plochostropou střední síní, v obou bočních, dvouprostorových traktech bylo však opatřeno raně barokními cihlovými klenbami s dvojicí trojúhelných, ve vrcholech styčných výsečí (obr. 25). Klenby se dosud dochovaly pouze v patře a jihovýchodní místnosti přízemí; zde snad však lze předpokládat i zaklenutí dalších tří, dnes plochostropých prostor. Dataci zaklenutí severního křídla do přelomu 50. a 60. let 17. století zpřesňuje příčné dubové táhlo, dochované nad klenbami východního traktu. K jihovýchodnímu nároží severního křídla byla na spáru připojena hranolová věž o obdélném půdorysu cca 5,5×6,2 m (obr. 5, obr. 10, obr. 14, obr. 19, obr. 23). Věž je zbudována ze smíšeného zdiva s převahou lomového kamene, což ji odlišuje od mladších barokních dostaveb s výhradně cihlovým zdivem – krátkého východního a západního křídla

Obr. 27: Žeranovice, zámek, průhled nástupním ramenem schodiště v hranolové věži na vnitřní líc východní zdi věže. Patrné je rozmezí kamenného líc zdiva z raně barokní fáze (vpravo) a mladší cihlové zazdívký raně barokního okna (vlevo); špaleta okenní nítky značena šipkou. Stav v průběhu rekonstrukce po roce 1960 (fotoarchiv NPÚ ÚOP v Kroměříži).

i nádvoří, podklenuté chodby.²⁸⁾ Horizontální dělení věže se nezachovalo, nad přízemím pravděpodobně obsahovala trojici plochostropých pater, z nichž patro první se k východu otevíralo rozměrným, zřejmě sdruženým oknem s dřevěným překladem, dendrodatovaným do přelomu 50. a 60. let 17. století. Nálezová situace nevylučuje existenci obdobného okna i na jižní zdi druhého patra věže (obr. 19). Úroveň podlah věže se neshodovala s niveletou patra severního křídla a je zřejmé, že propojení nádvoří, věže a vstupů do patra severního křídla mohla nejpravděpodobněji řešit dřevěná pavlač. Interiéry věže postrádaly přímé komunikační napojení na severní křídlo a vzhledem k bohatému osvětlení prvního (a snad i druhého) patra věže velkým, nejspíše dvoudílným oknem vzbuzuje otázku i funkční interpretace interiérů věže. Hranolová věž minimálně o patro přesahovala výšku severního křídla a měla exteriérové omítky s kvádrováním nároží, zvýrazněným bíle natíranými linkami (obr. 18). Tento druh iluzivní nárožní armatury se podařilo doložit na řadě staveb, vzniklých ve druhé polovině 17. století v blízkých městech Kroměříži a Holešově. Právě v Holešově již od počátku 50. let 17. století vyrůstal nový zámek moravského zemského hejtmána Jana z Rottalu a město samo procházelo velkorysou obnovou. Snad právě v Holešově je možno hledat stavební síly realizující přestavbu žeranovického zámku. Ve stejné stavební fázi vznikla i s věží provázaná ohradní zeď, běžící od jihozápadního nároží věže v linii

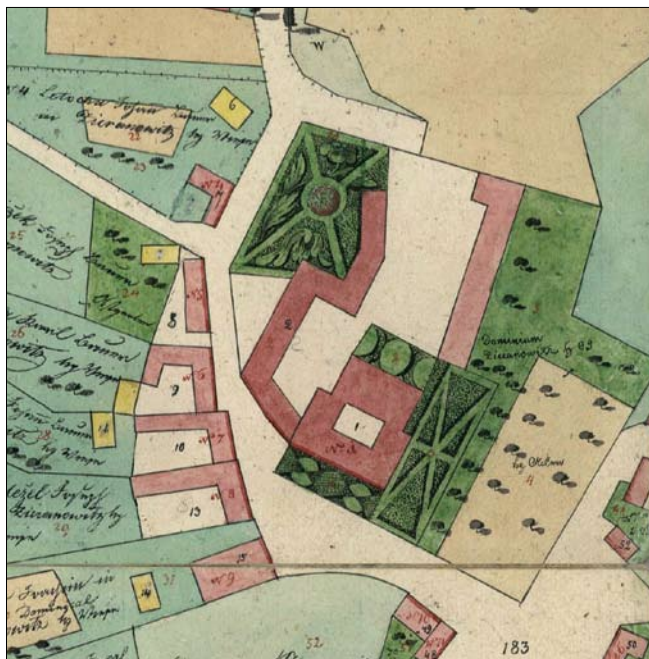
27) L. Hosák, o. c. v pozn. 21, s. 451–452.

28) Zděná a v přízemí podklenutá chodba před nádvořním průčelím nenáleží tedy renesanční výstavbě, jak by bylo možno soudit z její architektonické formy, ale až další, barokní stavební fázi.

jejího dvorního průčelí směrem k jihu. Zeď nepochybně uzavírala nádvoří, které hned v následné fázi obemknula další patrová křídla. Západní stranu dvora, nebo jen jeho jihozápadní sektor, dosud vyplňovala neznámá stavba snad ještě z prvních desetiletí 16. století (obr. 26).

Vznik východního, západního a zřejmě i zcela zmizelého jižního křídla klademe do další, nepochybně ještě barokní fáze, která nemusela být časově příliš vzdálená od přestavby kolem roku 1660, a již můžeme nejpravděpodobněji datovat do období přelomu 17. a 18. století (obr. 10, obr. 23). Oproti starším fázím je v konstrukcích východního i západního křídla uplatněno čistě cihlové zdivo, tesané architektonické prvky opět chybí (obr. 16). Východní křídlo vyrovňalo půdorysný ozub mezi jižní zdi věže a navazujícím úsekem ohradní zdi dvora, západní křídlo pak bylo k nádvornímu průčelí severního křídla nasazeno symetricky vůči protilehlé srostlici věže a nově připojeného křídla. O sekundárním připojení východního křídla i jeho patrovém řešení svědčí původně exteriérová omítka na jižním průčelí věže, která si současně uchovála i stopu dodatečného přiložení sedlové střechy tohoto křídla. Zajímavá situace se objevila při dnešním jihovýchodním nároží východního křídla, kde byla v přízemí vnější zdi nalezena část cihlového záklenku rozměrného otvoru s rekonstruovanou šířkou i výškou asi 3 m (obr. 14, obr. 16). Jednalo se o portál brány, vedoucí dále, skrz průjezd přízemím východního křídla, do nádvoří. Přímou od vstupu ve východním křídle se nabízel příchod k novému schodišti, jež umožňovalo pohodlný přístup k obytným místnostem v prvním patře zámku. Trojramenné schodiště, nově vložené do staršího věžovitěho útvaru, konečně vyřešilo vertikální komunikaci barokně přestavěného zámku. Schodiště, překlenuté valenými klenbami s výsečovými klenbičkami nad podestami, umožňovalo přímočarý přístup do patra celého zámku. Výsečové klenby nad oběma podestami výškově kolidují s polohou širokého okna ve východní zdi věže (obr. 27). S ohledem na polohu segmentového pasu nad krátkým středním ramenem schodiště, osazeného do zazdívky tohoto okna, není představa souběžného fungování schodiště a velkého okna reálná.

Západní křídlo bylo v obou patrech jednoprostorové, v přízemí klenuté valenou klenbou s dvěma páry protilehlých, trojúhelných a nestýčných výsečí. Podél nádvorních průčelí všech křídel současně vznikla i úzká chodba, v přízemí otevřená širokými oblouky s půlkruhovými záklenky, jejichž polohám odpovídají styčné výseče v interiérové valené klenbě. V patře zřejmě zůstávala chodba otevřená; z nálezů otisku pultové střechy, dodatečně přiložené k nádvornímu průčelí starší věže, však víme o zastřešení chodby pultovou střechou, resp. přesahem střechy severního a západního křídla. Komunikační napojení nádvorní chodby na prostor před západním průčelím zámku dokládá vyústění chodby v drobné, valeně zaklenuté předsíní, vsazené do kouta, sevřeného západním průčelím renesančního křídla a předstupujícím nárožím křídla západního (obr. 1, obr. 10). V době stavby západního křídla již nespíše existoval hospodářský dvůr severozápadně od zámku. Rozšíření zámku o dvojici (či spíše trojici) bočních křídel kolem nevelkého obdélného dvora, lemovaného komunikační chodbou, prozatím neumíme přesněji časově

Obr. 28: Žeranovice, zámek s hospodářským dvorem a zahradami na mapě stabilního katastru z roku 1830 (archiv NPÚ ÚOP v Kroměříži).

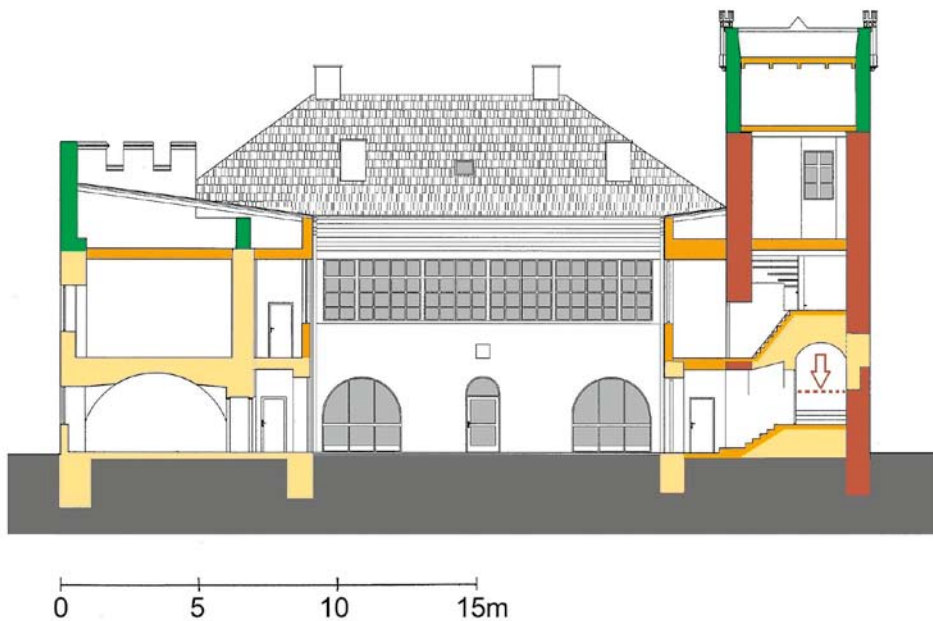
zařadit – forma zaklenutí přízemí západního křídla i chodby však svědčí o dataci nejspíše do pozdního 17. století, nebo pravděpodobněji kolem roku 1700. Po smrti manželky Johany Říkovské (patrně 1662) mohl jistě stavební aktivity na zámku iniciovat Rudolf Říkovský z Dobřčic, který po roce 1677 prodává Žeranovice společně se sousedními Přílepy (v obou vesnicích jsou uvedena rytířská sídla) Františce Eleonoře Podstatské, druhé manželce Bernarda Ferdinanda ze Žerotína. V roce 1686 však statky Přílepy i Žeranovice za 20 000 zlatých zakoupila Marie Alžběta ze Žerotína, rozená z Rödern. Ta již v roce 1691 Žeranovice prodala kroměřížskému hejtmánovi, Ferdinandu Ignátu Elbognerovi z Dolního Šenfeldu. Je zajímavé, že při dalším prodeji roku 1719 Elbognerovi dědici požadovali částku 42 150 zlatých, což by mohlo naznačovat zhodnocení statku např. přestavbou a rozšířením zámku, realizovanými v desetiletích kolem přelomu 17. a 18. století.²⁹⁾

Ve druhé polovině 18. století, za Josefa Schaffenburka, byla v Žeranovicích vystavěna nová budova školy a fary a pořízeny sochy sv. Josefa a sv. Vendelína.³⁰⁾ Stavební činnost na zámku však není v této době doložena. Po smrti rytíře Schaffenburka byl roku 1768 žeranovický statek odprodán nejprve hraběnce Cecílii Nadasdyové a roku 1779 Žeranovice zakoupili Seilernové, kteří je vlastnili až do zrušení patrimoniální správy.³¹⁾ Hrabě Kristián August Seilern I. (1717–1801) spojil panství Přílepy, Martinice a Žeranovice, k nimž připojil Kurovice a Třebětice. Jeho syn Josef Jan (1752–1838) zemřel bez přímých dědiců; jeho statky proto získali bratr Josef August (1763–1861) a následně jeho synové, Josef František a Karel Maxmilián Seilern, Z první poloviny 19. století nemáme zprávy

29) P. Kvasnička, o. c. v pozn. 6, s. 344–349.

30) Tamtéž; V. Čáp, Žeranovice. Žeranovice 2000, nestr.; L. Zelina – J. Langerová, Dějiny římskokatolické farnosti Žeranovice. Žeranovice 2000, s. 7–9.

31) K Seilernům souhrnně např. P. Mašek, Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti. Praha 2010, s. 210.

Obr. 29: Žeranovice, zámek, schematický řez v úrovni západního bočního křídla a věže se stavebně historickou analýzou. Vyhodnocení zdiv viz obr. 10, na východní zdi věže značena poloha okna z raně barokní fáze a předpokládaná úroveň podlahy prvního patra věže před vestavbou schodiště (šipka).

Obr. 30: Žeranovice, zámek od jihovýchodu s dosud existující přízemní částí východního křídla a ohradní zdi (Obecní úřad Žeranovice).

o stavebních proměnách zámku, můžeme však předpokládat spíše drobné stavební úpravy, např. zvětšení oken přízemí, doložené nálezy úseků špalet předcházejících okenním otvorům z přestavby po polovině 19. století. O rozsahu a zástavbě zámeckého areálu v první polovině 19. století podává alespoň rámcovou představu mapa stabilního katastru z roku 1830 (obr. 28). Zámek zde vidíme jako čtyřkřídlou stavbu kolem nevelkého nádvoří obdélného půdorysu; severní, nejširší křídlo zůstávalo od zbytku objektu výrazně půdorysně odsazené. K jihozápadnímu nároží přední části zámku dobíhalo půdorysně zalomené křídlo hospodářského dvora, jehož další budovy byly situovány severně a západně od zámku. Dlouhá, paralelní křídla hospodářského dvora před severním křídlem vytvářela volný prostor na způsob čestného dvora a je zřejmé, že právě od severozápadu vedl k zámku v první polo-

vině 19. století hlavní vstup.³²⁾ Pod půdorysně zalomeným severozápadním křídlem dvora se nacházela dekorativní zahrada, stejně jako před severním, jižním a východním průčelím vlastního zámku. Na mírném východním svahu, sklánějícím se k potoku Svodnici, zůstal ještě prostor pro rozsáhlou užitkovou zahradu.

Do poloviny 19. století spadá historizující přestavba zámku, která dala objektu podobu dochovanou v hlavních rysech doposud.³³⁾ Nejstarší, severní křídlo si uchovalo renesanční dispozici a raně barokní zaklenu-tí, obvodové zdivo však zvýšila cihlová nadezdívka s konzolkovou římsou (obr. 1). Nadezdívka umožnila i zvýšení středního sálu patra, jehož rovný strop byl osazen až téměř v úrovni korunní římsy. Líce lomového zdiva vyrovnaly rozsáhlé plenty, zděné obvykle z cihel „na kant“, s kolkem ZS. Formáty okenních otvorů byly v obou patrech sjednoceny do podoby vysokých obdélníků s vyžlabením hran a zalomenými gotizujícími nadokenními římsami. V obou krajních traktech patra, kde se nově zvýšená okna dostala do konfliktu s vrcholy raně barokních interiérových kleneb, byla nejvyšší partie oken řešena jako slepá. Patro západního křídla bylo při přestavbě předěleno zděnou příčkou, jež v severní třetině křídla vymezila užší prostor (zřejmě předsiň před obytným interiérem). Jak dokládají interiérové omítky nad

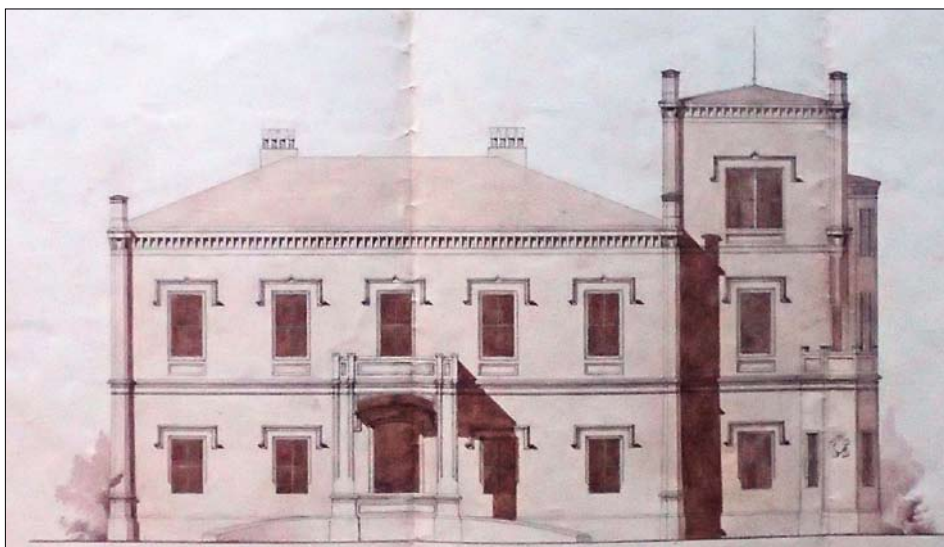
stávajícím, novodobým stropem západního křídla, strop z poloviny 19. století byl osazen asi o 60 cm výše a jeho omítaný podhled nesly trámy, kotvené v cihlové nadezdívce. Nad severním křídlem vznikl nový krov valbové střechy s typickým, nepříliš strmým sklonem střešních rovin. U obou bočních křídel se úpravy soustředily především na exteriér – vnější obvod obou křídel zvýšila cihlová atika s cimbuřím, kryjící nízké pultové střechy spádované do

32) Obdobné půdorysné řešení zámeckého areálu, kde dlouhá křídla hospodářských budov rámuji rozlehlý nástupní prostor k zámku, známe v regionu širšího Kroměřížska např. ze zámku v Litenčicích, kde lze s dotvořením zámeckého areálu počítat v průběhu 18. století.

33) Historizující přestavba zámku v Žeranovicích není zmíněna ani v posledních souhrnných pracích, zabývajících se architekturou 19. století na Moravě, srov. P. Zatloukal, Příběhy z dlouhého století: Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku. Olomouc 2002; J. Kuthan, Aristokratická sídla v českých zemích 1780–1914. Praha 2014.

Obr. 31: Žeranovice, zámek, severovýchodní část nádvoří s řešením patra nádvořího ochozu vzniklým zřejmě při přestavbě krátce po roce 1850. Stav pravděpodobně ve 40. letech 20. století (archiv NPÚ ÚOP v Kroměříži).

Obr. 32: Přílepy (okr. Kroměříž), zámek, západní fasáda na projektu architekta Friedricha z poloviny 19. století. Detaily fasády se shodují s řešením přestavby zámku v Žeranovicích (archiv NPÚ ÚOP v Kroměříži).

nádvoří; náročněji řešené byly pouze nároží jižních úseků obou atik, vybavené slepými neogotickými kružbičkami. Výraznou proměnu prodělal věžovitý schodišťový útvar, patrně až v polovině 19. století navýšený o třetí patro s tenčími cihlovými zdmi (obr. 29). Koruna věže získala atiku osazenou na profilované římse a dekorovanou vlysem s neogotickou kružbovou panelací; nároží atiky akcentovaly drobné, polygonální nárožní vížky. Obě boční křídla pokračovala přízemními částmi dále k jihu, jižní,

čtvrté křídlo, zaznamenané ještě roku 1830 mapou stabilního katastru, však již chybělo. I přízemní partie obou křídel měly nízké sedlové střechy a štíty s neogotickým dekorem (obr. 30). Přízemní úseky obou bočních křídel měly význam především pro vnímání vyváženého hmotového řešení objektu – tvořily pohledovou podnož, z níž vyrůstaly vysoké hmoty západního a východního křídla zámku s věží, koncentrované do střední části zámku. Pozoruhodnou podobu získalo nádvoří – zatímco přízemí barokního chodbového traktu zůstalo beze změn, patro dostalo dřevěné sloupy, nesoucí rovněž dřevěný překlad s dekorativním vlysem a korunní římsou (obr. 31). Dispozice interiérů se neměnila a lze předpokládat, že novogotické tvarosloví se v interiérech promítlo pouze do povrchových úprav, výplní otvorů a zařízení. Nejpozději v souvislosti s přestavbou krátce po polovině 19. století byl zcela zbořen hospodářský dvůr severozápadně a severně od zámku a uvolněný prostor dostal zahradní úpravu. Zámecký areál i nadále obíhala ohradní zeď, vzniklá zřejmě někdy v 18. či 19. století a dochovaná až do druhé poloviny 20. století, kdy bezzbytku zanikla.

Z dosavadního stupně poznání seilernovských stavebních aktivit na Holešovsku, realizovaných kolem a po polovině 19. století, plyne, že právě tehdy byly souběžně přestavovány zámky v Žeranovicích a Přílepech, což lze doložit nejen výsledky archivního průzkumu, ale i srovnáním dochovaných architektonických forem.³⁴⁾ Zámek v Přílepech byl v polovině 19. století razantně přestavěn do podoby podsklepené jednopatrové stavby, doplněné při bočním, jižním průčelí novostavbou hranolové, dvoupatrové věže s nízkou stanovou střechou.³⁵⁾ Nároží věže i obytné budovy akcentovaly polygonální pilířky, vrcholící nad římsou nízkými vížkami (obr. 32, obr. 33). S řešením exteriéru zámku v Žeranovicích se shoduje členění korunní římsy přílepského zámku, podepírané hustým sledem drobných konzo-

34) Obec Přílepy se nachází asi 3,3 km severně od Žeranovic na západním úpatí Hostýnsko-vsetínské hornatiny. K zámku v Přílepech neaktuálněji V. Říhová – Z. Křenková, Přílepy, okr. Holešov, Zlínský kraj. Areál obytné a hospodářské budovy zámku. Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum. 2014, rkp. (Elaborát je uložen ve spisovém archivu NPÚ ÚOP v Kroměříži).

35) Operativní průzkum zámku v Přílepech, realizovaný v roce 2022 doložil, že ze staršího, renesančního či raně barokního objektu zůstal dochován pouze valeně zaklenutý sklep pod střední částí zámku a navazující úseky zdív ve sklepech. Nadzemní, z cihel zděné partie stavby z velké části vznikly až při přestavbě v polovině 19. století. Oproti zámku v Žeranovicích byl v Přílepech v polovině 19. století redukován půdorysný rozsah objektu, když byla odbourána dvě krátká boční křídla, patrná ještě na mapě stabilního katastru z roku 1830. Současná podoba přílepského zámku vznikla až při další, historizující přestavbě v roce 1885, kdy objekt na severu prodloužila obdélná přístavba, úprav a nového zastřešení se dočkala i hranolová věž. Detaily fasád stavební fáze z roku 1885 se odlišují od zčásti ponechaných architektonických detailů z přestavby krátce po polovině 19. století.

lek, shodná byla i obdélná okna se zalamovanými nadokenními římsami. Také v Přílepiích dostal zámek nové zastřešení ve formě nízké valbové střechy. Podobně jako u Přílep byla novogotická přestavba žeranovického zámku zahájena počátkem 50. let 19. století, což kromě dále uvedených indicií dokládají i dendrodata 1851/1852, získaná z nosných trámů stropu nad sálem patra severního křídla i krovu těže partie zámku. Projekt novogotické přestavby seilernovských zámků v Přílepiích i Žeranovicích můžeme připisat doposud blíže neznámému architektu Friedrichovi, který mezi lety 1850–1856 pracoval pro hraběte Karla Maxmiliána Seilerna na vícero vrchnostenských stavbách.³⁶⁾ Podle vyúčtování z 26. dubna 1857 navrhl Friedrich kromě přestavby zámku v Žeranovicích i novostavbu kaple Panny Marie Svatohostýnské v Přílepech, přestavbu kostela ve Starém Jičíně a vytvořil studii na přestavbu starého hospodářského dvora a výstavbu nové hospody v neurčených lokalitách na seilernovských panstvích.³⁷⁾ Výše zmíněný dokument dovoluje usuzovat, že roku 1857 již byly přestavby obou seilernovských zámků dokončeny.

Stejně jako v Přílepiích, byl i v Žeranovicích pro stavební práce na zámku dodáván kámen a zejména vápno z vápenky v Kurovicích.³⁸⁾ Kromě lomového kamene byly hojně využívány také cihly z nové žeranovické cihelny.³⁹⁾ Ze stejných zdrojů byly ostatně budovány i ostatní stavby na panství. Stavební práce probíhaly rychle, takže již v roce 1853 se proplácely truh-

Obr. 33: Přílepy, zámek, celkový pohled na objekt od severozápadu. V rozsahu pěti okenních os je zčásti zachováno architektonické členění fasády z poloviny 19. století, identické se soudobými detaily fasád zámku v Žeranovicích.

Obr. 34: Žeranovice, zámek, pohled od severovýchodu s renesančním křídlem a raně barokní věží, stav před rekonstrukcí, přibližně v polovině 20. století (archív NPÚ ÚOP v Kroměříži).

36) Autor je na dochovaných plánech i ve vyúčtování prací na přestavbě zámku v Přílepiích podepsán jako *Friedrich Architect*, v další korespondenci je označován jako *Professor Friedrich*. Architekta Friedricha neuvádí ani literatura, viz např. P. Zatloukal, o. c. v pozn. 33; J. Kuthan, *Aristokratická sídla období historismu a romantismu*. Praha 2001; P. Vlček, *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha 2004; F. Becker – U. Thieme, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*. München.

37) Moravský zemský archiv (dále jen MZA), G 152, inv. č. 171, kart. 180 – Účty příjmů a výdajů zámku v Přílepech 1846–1882.

38) V. Říhová – Z. Křenková, o. c. v pozn. 34, s. 8–11.

39) MZA, Velkostatek (dále jen Vs) Žeranovice, kt. 737, účetní přílohy. Nemá být kart.

lářské práce. Výčet dodaných prvků zahrnuje množství různých detailů – zejména oken a obložení, dodaných na zámek do Žeranovic, ale současně také na stavbu zámku do Přílep. Vzhledem k tomu, že přestavby žeranovického a přílepského zámku realizovali shodní řemeslníci, můžeme soudit, že i v Žeranovicích se při výzdobě interiérů uplatnili téměř výhradně vídeňští dekoratéri, doložení v Přílepiích. Archivní prameny např. z let 1852–1853 uvádí např. platby pro malíře Hermanna Hanckeho, jenž zdobil interiéry přílepského zámku; vzhledem k souvislostem obou realizací lze uvažovat i o jeho práci v Žeranovicích.

V podobě, určené přestavbou z doby krátce po polovině 19. století, zůstal zámek v Žeranovicích dochován přibližně do poloviny 20. století (obr. 34). Již při první pozemkové reformě byl zámek Seilernům odebrán a stal se majetkem rodiny Pálkovy. Po polovině 20. století byl odprodán obci, která jej posléze adaptovala na Místní národní výbor. V souvislosti s utilitárním využitím zámku byly již v období první republiky provedeny některé stavební úpravy. Především byla přestavěna přízemní jižní část západního bočního křídla, z níž vznikla průjezdná stodola s vyšší sedlovou střechou. Objekt zámku sloužil zčásti jako sýpka, byla zazděna některá z oken a přízemí severního křídla předělily sekundární příčky. Po polovině 20. století zámek dospěl do havarijního stavu a o jeho obnovu a nové využití se postaral nový majitel, obec Žeranovice. Rokem 1963 je datováno zaměření tehdejšího stavu zámku, jehož rekonstrukce se uskutečnila v průběhu 60. let 20. století.⁴⁰⁾ Rekonstrukce sice respektovala většinu historických konstrukcí zámku, přinesla však i jejich ztráty (např. odstranění kleneb v přízemí východního křídla a přilehlé části chodby, náhrada dřevěných prvků chodby novými okny apod.). Do hmotové konfigurace zámku negativně zasáhlo odbourání jižních, přízemních částí obou bočních křídel, přičemž vnější nároží křídel doplnily opěrné pilíře. Z věže, razantně staticky zajištěné, zůstalo jen obvodové zdivo se schodištěm, interiér její vyšší části byl zcela nově řešen, stejně jako interiéry pater obou bočních křídel. Zřejmě zcela zanikly historické omítky na exteriéru, byly však obnoveny okenní otvory ve formátech z poloviny 19. století. Stav zámku, docílený rekonstrukcí v 60. letech 20. století, pak byl respektován i dalšími dílčími opravami včetně poslední komplexní rekonstrukce exteriéru, dokončené roku 2021.

Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ Nemovité památky v ČR, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

RADIM VRLA, MGR. JAN ŠTĚTINA:

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV,
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVISŤE V KROMĚŘÍŽI
RIEGROVO NÁM. 3228/22, KROMĚŘÍŽ
VRLA.RADIM@NPU.CZ
STETINA.JAN@NPU.CZ

PRAMENY

- Kyncl, T. 2018, 2021: Výsledky dendrochronologického průzkumu dřevěných konstrukcí zámku v Žeranovicích. Brno, rkp. (uloženo ve spisovém archivu NPÚ ÚOP v Kroměříži).
Lancinger, L. – Libal, D. 1966: Rymice. Analýza stavebního vývoje. Praha, rkp. (uloženo ve spisovém archivu NPÚ ÚOP v Kroměříži).
Moravské zemské desky, kraj olomoucký II (1480–1566), s. 166–167, č. 43; s. 329, č. 101.
MZA, G 152, inv. č. 171, kart. 180 – Účty příjmů a výdajů zámku v Přílepech 1846–1882.
MZA, Vs Žeranovice, kt. 737, účetní přílohy.
Okresní stavební podnik Kroměříž, projekční oddělení, nesignováno 1963: Stavební obnova zámku v Žeranovicích, okres Kroměříž, starý stav. Kroměříž, rkp.
Řihová, V. – Křenková, Z. 2014: Přílepy, okr. Holešov, Zlínský kraj. Areál obytné a hospodářské budovy zámku. Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum, rkp. (uloženo ve spisovém archivu NPÚ ÚOP v Kroměříži).
Vyňuchal, A. 2015: Pasport zámku v Žeranovicích. Holešov, rkp.

LITERATURA

- Anonym 2022: 700 let od první písemné zmínky o žeranovickém kostele, in: Žeranovjak. Zpravodaj obce Žeranovice 1, s. 5–6.
Fojtík, A. – Popelka, M. 2018: Žeranovice (okr. Kroměříž), Intravilán, parc. č. 1, 669, 3/4. Novověk. Zámek. Záchranný výzkum, in: Přehled výzkumů 59/2. Brno, s. 281.
Becker, F. – U. Thieme: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. München: Deutscher Taschenbuch-Verlag.
Čáp, V. 2000: Žeranovice. Žeranovice.
Důbravčík, J. 2014: Starý kostel sv. Vavřínce v Žeranovicích, in: Strípky z historie Holešovska II. Sborník Vlastivědného spolku Holešov. Holešov, s. 70–77.
Holík, J. – Janiš, D. – Langová, J. – Vrla, R. 2015: Hrad Lukov. Proměny opevněného sídla. Lukov.
Hosák, L. 1981: Hrad, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Jižní Morava. Praha.
Hosák, L. 2004: Historický místopis země Moravskoslezské. Praha.
Janiš, D. – Vrla, R. a kol. 2018: Hrad Zlínského kraje. Lukov.
Kohoutek, J. 1996: Drobná středověká sídla na Zlínsku, in: RegioM 95, Zpravodaj regionálního muzea v Mikulově, Mikulov, s. 29–38.
Kuthan, J. 2001: Aristokratická sídla období historismu a romantismu. Praha.
Kuthan, J. 2014: Aristokratická sídla v českých zemích 1780–1914. Praha.
Kvasnička, P. 1929: Vlastivěda moravská, II. Místopis. Holešovský okres. Brno.
Mašek, P. 2010: Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti. Praha.
Musil, F. 2015: Neznámé zámky Moravy a Slezska. Ostrava.
Peck, E. 1892: Okresní hejtmanský Holešovský. Holešov.
Plaček, M. 2007: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha.
Štětina, J. – Janiš, D. a kol. 2019: Tvrz Kurovice. Stavební vývoj, historie a archeologie šlechtického sídla na pomezí tvrze a hradu. Kroměříž.
Vlček, P. 2004: Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha.
Zatloukal, P. 2002: Příběhy z dlouhého století: Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku. Olomouc.
Zelina, L. – Langerová, J. 2000: Dějiny římskokatolické farnosti Žeranovice. Žeranovice.

40) Stavební obnova zámku v Žeranovicích, okres Kroměříž, starý stav. Vyhotovil Okresní stavební podnik Kroměříž, projekční oddělení. Kroměříž 1963. Dokumentace je dnes uložena na Obecním úřadě v Žeranovicích. K průzkumu zámku i vyhotovení dokumentace prezentované v předkládaném textu posloužilo zaměření současného stavu objektu. A. Vyňuchal, Pasport zámku v Žeranovicích. Holešov 2015.

DIE BURG, DER ANSITZ UND DAS SCHLOSS IN ŽERANOVICE

Der Beitrag fasst Ergebnisse der Erforschung der Burg und der Feste, des späteren Schlosses in Žeranovice (Bez. Kroměříž [Kremsier]) zusammen. Die Burgreste in der Entfernung ca. 1,3 km vom Dorfkern sind in Form deutlicher Geländerelevs über einem Tal mit dem Wasserstrom des linksseitigen Zuflusses vom Bach Židelná erhalten. Die Burg entstand am Ende einer kurzen Geländezunge (260 m ü. M.) in der Nordrichtung vom Scheitel des flachen Hügels Hrádek (282 m ü. M.). Der Burgkern hatte den trapezförmigen Grundriss (ca. 30 × 35 m) und eine näher nicht bekannte innere Bebauung, wohl mit Holzbauten auf den nur lehmgebundenen Steinsockeln. Den mit einer Wehrmauer unbekannter Konstruktion umfriedeten Kern umgibt ein gegen 18 m breiter Graben mit äußerem Wall. Nach der Burg wird 1297 Štěpán geschrieben, direkte Erwähnungen der Burg beziehen sich zum Jahr 1342, als Markgraf Karl das Gut Žeranovice gekauft hatte, und eine weitere zum Jahr 1385. Zu Ende des 14. Jahrhunderts gehörte das Žeranovitz Gut zur Domäne Količín an. Weitere Schicksale der Burg sind unklar, sie überdauerte bis Mitte des 15. Jahrhunderts. Der neue Ansitz entstand bereits im Dorf Žeranovice erst im zweiten oder dritten Jahrzehnt des 16. Jahrhunderts nachdem Žeranovice wieder ein selbstständiges Gut geworden war. Im Jahre 1509 wurden zu Besitzern von Žeranovice die Brüder Václav und Vilém von Strachov, die sich für Bauherren des Ansitzes halten lassen. Seine Baustelle nutzte einen niedrigen Hügel über dem Bach Svodnice aus; der Ansitz erhielt die Gestalt eines einstöckigen rechteckigen Palastbaus über dem Grundriss 14 × 11 m, der in die Ecke eines von Wehrmauer umfriedeten Areals von ca. 21 × 27 m eingesetzt war. Vom Ansitz sind intakt die tonnengewölbten Zweitraktkeller sowie die aus Bruchstein gemauerten Erdgeschossumfassungsmauern erhalten. Der Ansitz ist zum ersten Mal 1544 erwähnt, als Jan Janaur von Strachov das Gut Žeranovice an Oneš von Zástřizl verkauft hat. Auch trotz der Abwesenheit von Schriftquellen und architektonischen Gliedern ließ sich wenigstens im Groben die renaissancezeitliche Bauphase definieren, während der der Ansitz in Gestalt eines ausgedehnten Palastbaus vom Grundriss ca. 21–22 × 11 m erweitert wurde, mit Fünfraumanlage im Erdgeschoss sowie im flachgedeckten Obergeschoss. Der Renaissanceumbau lässt sich zu Ende des 16. bis Anfang des 17. Jahrhunderts einordnen. Die Nordflügelanlage wiederholt die Grundrisslösung des palasartigen Ansitzes in nahem Rymice unweit von Holešov (Holleschau). Gegen Wende der 1650er und 1660er Jahre, unter Johanna Říkovská, wurde der Sitz in Žeranovice frühbarockzeitlich umgebaut. Bei der Südostecke des Palas entstand ein dreistöckiger quadratischer Turm, der in einem der Geschosse den Innenraum mit einem großen Fenster enthielt. Sein Eichensturzbalken ergab die dendrochronologische Datierung 1659/1660 (d), und gleich 1660 (d) ist auch der Zugbalken in der Mauerkrone des nördlichen Palas datiert. Die Seitentrakträume des Palas waren wohl in beiden Obergeschossen mit Gewölben mit gegenüberliegenden Kappen überwölbt, während der große Mittelraum flachgedeckt war. Gegen 1700, wohl unter Ferdinand Ignat Elbogner von Unter-Schönfeld hat ein großer Umbau das Schloss erheblich erweitert, als man an die Hoffassade des Nordflügels drei Flügel zugefügt hat, die teilweise die ältere Umfriedung berücksichtigten. Das Innere des quadratischen Turms füllten neue, zum unterwölbten, im Erdgeschoss gemauerten Gang führende Stiege aus. Durch den Ostflügel führte eine Durchfahrt in den nicht großen Innenhof. Auch dieser Barockumbau war verhältnismäßig wenig anspruchsvoll, von den älteren Bauphasen sich nur durch die Anwendung vom Ziegelmauerwerk unterscheidend. Wohl nach 1700 entstand auch der ausgedehnte Komplex des wirtschaftlichen Hofes nördlich und nordwestlich vom Schloss. Vor der äußeren Nordfassade des Nordflügels entstand ein langes paralleles Flügelpaar; dieser Raum hat nach Aufhebung des Eingangs im Ostflügel einen neuen mehr geräumigen Eingangshof gebildet. Im Laufe des 18. und in der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts lassen sich weitere spätbarocke und klassizistische Adaptierungen voraussetzen. Im Jahre 1779 kauften Žeranovice die Grafen v. Seilern, von denen Karl Maximilian gegen Mitte des 19. Jahrhunderts einen gründlichen neogotischen Schlossumbau durchgeführt hat. Diese Bauaktion lief parallel mit dem Umbau eines weiteren Sitzes der Seilern in nahem Přilepy. Es lässt sich für möglich halten, dass auch in Žeranovice der Architekt Friedrich zusammen mit mehreren vor allem Wiener Handwerkern tätig war, der archivalisch am Umbau des

Schlusses Přilepy und bei weiteren Seilernschen Bauten belegt ist. Der mittels dendrochronologischer Datierung der Decke über dem Obergeschoss im Nordflügel und des dortigen Dachstuhls in die frühen 1850er Jahre datierte Umbau ließ den Südflügel des Schlosses und vor allem den ganzen Wirtschaftshof in seiner engen Nachbarschaft niederreißen. Der Ost- und Nordflügel erhielten dekorative Attiken mit Zinnenkränzen; eine weitere mit Fischblasenmotiv und kleinen Eckpylonen erhöhte auch den erhaltenen quadratischen Turm. Das bescheidene neogotische Detail war vor allem am Äußeren des Schlossgebäudes verwendet, die Innenräume behielten sich die renaissancezeitliche Anordnung und Barockgewölbe. Nach dem ersten Weltkrieg diente das Schloss zur Wirtschaftsnutzung und nach Mitte des 20. Jahrhunderts wurde es zum Besitz der Gemeinde Žeranovice, die es zu ihren Bedürfnissen auch heute nutzt. Im Jahre 2021 hat man die Außenrenovierung vollendet, die wenigstens zu einer Teilerkenntnis der verwinkelten Bauentwicklung dieses interessanten und bislang nicht näher erforschten Gebäudes beigetragen hat.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Žeranovice (Bez. Kroměříž [Kremsier]), Schloss, Gesamtansicht von Nordwesten (alle Fotos und Zeichnungen J. Štětina 2017–2022, falls nicht anders angegeben).

Abb. 2: Žeranovice, Burgruine, Grundriss (Zeichnung R. Vrla, 2018).

Abb. 3: Žeranovice, Burgruine, Ansicht von Süden, aus dem Vorfeld zu (Foto R. Vrla, 2018).

Abb. 4: Žeranovice, Burggraben an der Südseite, Blick von Westen (Foto R. Vrla, 2018).

Abb. 5: Žeranovice, Schloss, Ostflügel mit dem quadratischen Treppenturm, Ansicht von Südosten.

Abb. 6: Žeranovice, Schloss, Kellergrundriss, Baualtersplan. Legende und Farbenerklärung s. Abb. 10. Pfeil zeigt zum ursprünglichen Kellerzugang von Westen.

Abb. 7: Žeranovice, Schloss, Kellergeschoss, Teil vom nicht flüchtigen Gurtbogen im Südtrakt mit deutlichem nicht organischem Anschluss der Gewölbe über dem östlichen (links) und westlichen (rechts) Kellerteil.

Abb. 8: Žeranovice, Schloss, südlicher Trakt der Keller, südliches Tonnengewölbesegment, Mörteloberfläche des Gewölbes mit Abdruck der Verschalungsbretter.

Abb. 9: Žeranovice, Schloss, südlicher Trakt der Keller, eine Spur nach dem technologischen Vorgang des Ausbaus an der östlichen Laibung des Fensterchens: an das Laibungsmauerwerk aus der ersten Mikrophase schließt das Gewölbemauerwerk mit einer technologischen Fuge an.

Abb. 10: Žeranovice, Schloss, Erdgeschossgrundriss mit bauhistorischer Analyse. Baualtersplan: A – Mauerwerk der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts (ca. 1509–1544); B – renaissancezeitliches Mauerwerk aus der Zeit gegen 1600; C – Frühbarockmauerwerk aus der Wende der 1650er und 1660er Jahre; D – Barockmauerwerk wohl gegen 1700; E – neuzeitliches, nicht näher datiertes Mauerwerk; F – Mauerwerk aus dem 19. Jahrhundert, vor allem aus dem Umbau kurz nach 1850; G – Mauerwerk der Renovierungen im 20. Jahrhundert. Bezeichnung der wichtigen Befunde: 1 – Reste nach dem vermauerten Tor; 2 – Rest nach dem Ziegelgewände eines Renaissancefensters; 3 – sekundär vermauerter Eingang; 4 – Fragment vom Ziegelgewände eines Renaissancefensters; 5 – nicht näher datierte Öffnung mit Ziegelverblendung; 6 – Lage des neuzeitlichen Kellerfensterchens mit großem Ziegelgurtbogen und der Ziegelaufmauerung über dem Sturz; 7 – Verblendung des neuzeitlichen Fensters; 8 – Trennlinie zwischen dem Bruchstein- und Ziegelmauerwerk; 9 – Konstruktionsrelikte, wohl aus dem 16. Jahrhundert, nachträglich in das Barockmauerwerk integriert; 10 – Vertikale Trennlinie im Mauerwerk, wohl Grenze zwischen zwei Bauphasen; 11 – verputzter Ziegelgewölberest, in das jüngere Mauerwerk eingeschlossen. Die Fragezeichen drücken die unsichere Datierung aus.

Abb. 11: Žeranovice, Schloss, Nordflügel, Außenfassade zwischen der ersten und zweiten Fensterachse von Osten. Paar Pfeile zeigen zu Laibungen des vermauerten Kellerfensterchens, den Entlastungsbogen in seiner Sturzzone verdeckt eine Ziegelblende, darüber deutliches Ziegelmauerwerk, wohl nach Ausflicken des älteren Bruchsteinmauerwerks (Pfeil oben).

Abb. 12: Žeranovice, Schloss, Nordflügel, Ostseite, Befund in der unteren Partie: 1 – Fragmente vielleicht von renaissancezeitlichen Fenstern, in das ältere Bruchsteinmauerwerk eingebaut (ihre vorausgesetzte Größe mit grauer Linie bezeichnet); 2 – wohl eine Renaissanceetür, im Barock vermauert; 3 – Fenster aus dem Umbau kurz nach 1850; 4 – Ostmauer des quadratischen Turms. Farbenerklärung s. Abb. 10.

Abb. 13: Žeranovice, Schloss, Nordflügel, Ostseite, Fragment vom südlichen Fenster, wohl aus dem Renaissanceumbau stammend, südliche Laibung und Hälfte vom Sturz erhalten (s. Pfeile).

Abb. 14: Žeranovice, Schloss, Ostflügel, Befund an der unteren Partie der Außenseite und des quadratischen Turms, Skizze: 1 – Eingangsportal, erhaltener Teil, rekonstruierte Größe und sekundäre Vermauerung; 2 – nachträglich verkleinertes Fenster aus dem Umbau nach Mitte des 19. Jahrhunderts; 3 – Laibungsfragment vom blinden Fenster aus dem Umbau nach Mitte des 19. Jahrhunderts; 4 – Rest vom großen Fenster mit Balkensturz (Datierung 1659/1660 [d]) und einem Fensterpaar in der neueren Vermauerung; 5 – Fenster aus dem Umbau nach Mitte des 19. Jahrhunderts; 6 – Nordostecke, Pfeiler, massive Ziegelblenden und ausgetauschte Mauerhaupte; 7 – Elemente der statischen Sicherung nach Mitte des 20. Jahrhunderts. Farbenerklärung s. Abb. 10.

Abb. 15: Žeranovice, Schloss, Ostfassade des Turms, Fensteröffnung, Detail vom Eichenholzbalkensturz (Datierung 1659/1660 [d]) und der horizontalen Rille für den Gesims- oder Abtropfeinbau.

Abb. 16: Žeranovice, Schloss, Ostflügel (links) und Turm (rechts), Gesamtansicht der freigelegten Mauerwerkpartien mit unterschiedlicher Materialzusammensetzung.

Abb. 17: Žeranovice, Schloss, untere Partie der südlichen Westflügelfassade: 1 – Bruchsteinmauerwerkrelikt mit der rechteckigen Ecke (Pfeil); 2 – der wohl abgehauene Gewölbeansatz aus ca. 8 cm hohen Ziegeln; 3 – Füße von zwei Phasen des Segmentsturzes der Tür; 4 – der ausgerissene Fuß, wohl von einer Ziegelwölbung in der Geländehöhe; 5 – Rauchröhre mit neuzeitlicher Verblendung; 6 – abgehauener Ziegelmauvorsprung; 7 – Ziegelmauerwerk, nicht näher datiert. Farbenerklärung s. Abb. 10.

Abb. 18: Žeranovice, Schloss, Dachraum über dem Ostflügelgang, westliche Hoffassade des quadratischen Turms mit geritzter Eckquaderung; Befund: 1 – Deckenbalken der bestehenden Hofgangdecke, in nachträglich ausgehauenen Lagern geankert; 2 – das nachträglich ausgehauene Lager für eine Sparre(?) der älteren Pultdachphase über dem Gang; 3 – Negativ des Pultdachs über dem Gang am Turmverputz; 4 – roher Ziegelmauerwerk aus der Zeit kurz nach 1850; 5 – heutige Dachstuhlkonstruktion. Braun – Holzkonstruktionen; ocker – Barockputz; grau – Putzbeschädigung; grün – Mauerwerk nach Mitte des 19. Jahrhunderts.

Abb. 19: Žeranovice, Schloss, vereinfachter Grundriss vom Dachraum und dem 2. Turmobergeschoss mit ersichtlich gemachtem Hauptbefund: 1 – Frühbarock-Eckquaderung an der Südwestecke des Turms; 2 – großflächige Ziegelverblendung an Stelle eines Fensters(?) an der Turmsüdfassade; 3 – Eichenholzzugbalken in der Höhe der älteren Phase der Nordflügelmauerkrone (Datierung 1659 [d]); 4 – die wohl renaissancezeitlichen Putzflächen über den Rückseiten der nachträglichen Gewölbe; 5 – Decke über dem großen Obergeschosssaal (1851/1852 [d] datiert); 6 – Ziegelaufmauerung mit Innenraumverputz und den Deckenbalkenlagern über der neuzeitlichen Decke. Mauerwerkauswertung s. Abb. 10, grau ersichtlich gemacht – die in den Dachraum reichenden Mauerkronen, dunkle Linie – Walmdächer des Nordflügels.

Abb. 20: Žeranovice, Schloss, Nordflügel, Befund im Dachraum: ganz unten der Eichenholzzugbalken (1659 [d] datiert), dicht darüber die Höhe der älteren Mauerkronephase, höher die Aufmauerung des Umfassungs-

mauerwerks aus der Zeit kurz nach 1850, oben der Binderbalken vom Nordflügeldachstuhl (1851/1852 [d] datiert).

Abb. 21: Žeranovice, Schloss, Nordflügeldachraum, Nordwestecke; der wohl renaissancezeitliche Innenraumverputz, an den das Barockgewölbe zugemauert ist.

Abb. 22: Žeranovice, Kirche des hl. Laurentius, obere Partie des ehemaligen Sakramentsschreins aus der älteren Kirche mit Wappen von Janaur v. Strachnov (infolge neuzeitlicher Tünchen undeutlich gemacht).

Abb. 23: Žeranovice, Schloss, Grundriss vom Obergeschoss mit schematischer bauhistorischer Analyse. Farbenerklärung s. Abb. 10.

Abb. 24: Rymice (Bez. Kroměříž), Ansitz, Erdgeschossgrundriss mit der z. T. erhaltenen Renaissanceanlage. Blau – renaissancezeitliches; grün – klassizistisches; gelb – späteres Mauerwerk (übernommen aus L. Lancinger-D. Libal, s. Zit. In Anm. 26).

Abb. 25: Žeranovice, Schloss, Nordflügel, Obergeschoss, Frühbarockgewölbe in der Südwestecke.

Abb. 26: Žeranovice, Schloss, Rekonstruktionsversuch des Zustandes nach dem Frühbarockumbau der Wende der 1650er und 1660er Jahre, Südostansicht.

Abb. 27: Žeranovice, Schloss, Blick durch den Antrittsarm der Treppe im quadratischen Turm zum inneren Mauerhaupt der östlichen Turmmauer. Deutliche Trennlinie zwischen dem Bruchsteinmauerwerk der Frühbarockphase (rechts) und der späteren Ziegelverblendung des Frühbarockfensters (links); Pfeil zeigt zur Fensternischenlaibung. Zustand während der Rekonstruktion nach 1960 (NPÚ ÚOP [Nationalinstitut für Denkmalpflege, Facharbeitsstätte in Kroměříž, Fotoarchiv]).

Abb. 28: Žeranovice, Schloss mit Wirtschaftshof und Gärten, Mappe des Stablen Katasters, 1830 (NPÚ ÚOP in Kroměříž).

Abb. 29: Žeranovice, Schloss, schematischer Schnitt mit bauhistorischer Analyse in der Ebene des Westflügels und Turms. Mauerwerkauswertung s. Abb. 10, an der östlichen Turmmauer die Lage des Frühbarockfensters angedeutet, Pfeil zeigt die vorausgesetzte Fußbodenhöhe im ersten Turmobergeschoss vor dem Einbau der Stiege.

Abb. 30: Žeranovice, Schloss, Ansicht von Südosten mit bislang vorhandenem Erdgeschossteil des Ostflügels und der Umfriedungsmauer (Gemeindeamt Žeranovice).

Abb. 31: Žeranovice, Schloss, nordöstlicher Teil des Hofes mit Lösung des Obergeschosses vom Hofumgang, wohl beim Umbau kurz nach 1850 entstanden. Zustand wahrscheinlich in den 1940er Jahren (NPÚ ÚOP in Kroměříž, Archiv).

Abb. 32: Přilepy (Bez. Kroměříž), Schloss, Projekt von Arch. Friedrich, Mitte des 19. Jahrhunderts, Westfassade. Die Details der Fassade übereinstimmen mit denen des Schlossumbaus in Žeranovice (NPÚ ÚOP in Kroměříž, Archiv).

Abb. 33: Přilepy, Schloss, Gesamtansicht von Nordwesten. Im Ausmaß von fünf Fensterachsen ist zum Teil die mit der des Schlossumbaus in Žeranovice übereinstimmende architektonische Gliederung aus der Mitte des 19. Jahrhunderts erhalten.

Abb. 34: Žeranovice, Schloss, Ansicht von Nordosten mit dem Renaissanceflügel und Frühbarockturm, Zustand vor der Rekonstruktion, ungefähr Mitte des 20. Jahrhunderts (NPÚ ÚOP in Kroměříž, Archiv).

(Übersetzung J. Noll)